2013 सीसॅट पेपर II

खाली दिलेले परिच्छेद वाचा आणि प्रत्येक परिच्छेदावर आधारित विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे नमूद करा. या प्रश्नांची उत्तरे परिच्छेदावर आधारित असली पाहिजेत.

Read the following passages and respond to the questions that follow each passage. Your responses should be based on the passages.

पुढील उतारा वाचून त्यावर आधारित 1 ते 5 प्रश्नांची उत्तरे द्या :

टेकड्यांच्या सभोवार पसरलेल्या सूक्ष्माश्मांच्या मागोव्यावरून असा निष्कर्ष अटळपणे निघतो की ही अवजारे अशा एका धातूपूर्व आणि मातीकामपूर्व काळाची साक्षीदार असावीत की जेव्हा येथील सखल खोऱ्यांत जंगले होती. या संरचनेत जनावरांची कळपे, अन्न जमा करणे, थोडी शेती आणि थोडीफार शिकार. यासह हिला मध्य-अश्म संस्कृती म्हणता येईल.

या माणसांच्या टोळ्यांना सतत भटकावे लागे. लोखंडासारखा धातू स्वस्तपणे मिळू लागेपर्यंत स्थिर वसाहती बनणे शक्य नव्हते. मौर्यांच्या विजयापूर्वीच्या काळात दख्खन पठाराच्या प्रदेशात कुठेही लोखंड वापरले जात होते असे मानणे कठीण आहे. या प्रदेशात तांब्याचे साठे सहज मिळत नाहीत. आणि कौटिल्याच्या 'अर्थशास्त्रा'ला सुद्धा दक्षिणेत लोखंड असल्याची वार्ता नव्हती. खोऱ्यांच्या तळाशी असणारी दलदल किंवा जंगल लागवडीखाली येण्यापूर्वी रानटी लोक साहजिकच टेकड्यांच्या कडेकडेने असणारा मार्ग वापरत असावेत.

या वाटांवर ये-जा करणऱ्या टोळ्या संख्येने मोठ्या नसाव्यात. त्यांची जमिनीवर मालकी असणाच्या प्रश्नच उद्‌भवत नाही. कारण जमिनीची मालकी ही कल्पना प्राचीनकाळी नव्हती. नांगराने जमीन कसली जाईपर्यंत स्थिर शेती निरर्थकच होती. त्यासाठी खोऱ्यांच्या तळातील सुपीक जमिनीवरील जंगल साफ करणे भाग होते. आणि आपल्या मोसमी पावसाच्या प्रदेशात ही जंगलतोड मुबलक लोखंडी अवजारांशिवाय अशक्य होती. रानटी लोकांच्या दृष्टीने जमीन ही मालमत्ता नसून केवळ प्रदेश असतो. माझ्या मते महाराष्ट्रातील 'गावसई'ची प्रथा म्हणजे एकाजागी स्थिर वस्ती होण्यापूर्वीच्या काळातील आजही जपलेली स्मृती असावी. ही प्रथा म्हणजे ('भगत' ठरवेल तेव्हा) सर्व स्थानिक देवता, भुतेखेते यांची शांती करणे. यातील वैशिष्ट्य असे की या काळात गाव पूर्णपणे निर्मनुष्य करून सर्वांना सात किंवा नऊ दिवस गावाबाहेर रहावे लागे. शेतावर किंवा झाडाखाली राहून आवश्यक ती पूजा आणि रक्तबळी झाल्यावर गावकरी अशा विश्वासाने परतत की आता भरघोस पीक आणि सुबत्ता येईल आणि रोगराई टळेल. परत येण्याचा सण म्हणजे पुनश्च केलेली वस्ती मानली जात असावी. शेतीपूर्व काळातल्या लोकांची स्थिर देवस्थाने अशाच ठिकाणी असणे आवश्यक होते की जिथे त्यांचे नेहमीचे रस्ते एकमेकांस मिळत. जिथे ते वस्तुविनिमय आणि त्यासंबंधातले सण आणि समाजाचे विधी करत, जिथे अनेक टोळ्या मिळून आपले नैमित्तिक सुफलतेचे विधी एकत्र साजरे करतात. यासाठीच मातृदेवतांची आदिम ठाणी चौरस्त्यावरच असणे तर्कदृष्ट्या क्रमप्राप्त ठरते.

Read the following passage and answer the questions from 1 to 5 :

Following the microlith groupings along the hill, one conclusion is unavoidable. These tools represent the pre-metal and pre-pottery stage when the valley bottom was not cleared of jungle. With herds of animals, considerable food - gathering, sporadic cultivation to eke out, and some hunting, they may be called Mesolithic cultures.

Such a population had to shift constantly from place to place. Permanent settlement could not come before the advent of cheap metal like iron. It is difficult to imagine the use of iron anywhere in the Deccan, earlier to the Mauryan conquest. The deposits of copper in this region are uncommon. Even the Arthashastra does not speak of iron in this area. The natural route of the savages before the swampy or forested valleys were opened for cultivation, must have been along the hillocks.

The groups that moved along these tracks could not have been numerous. There was no question of their possessing land, for land - ownership is not a primitive concept. Fixed plots were meaningless till the plough had conquered the soil. For this, the fertile bottom lands had to be cleared of forest, which was not possible in our monsoon country without iron tools in plenty. Land to the savage is territory, not property. In my opinion the still revered Maharashtrian custom of gamva - sai' dates back to the presettlement days. This used to be the propitiation (at such date as the Bhagat might set) of all local deities, spirits and goblins. The characteristic feature was that villages used to get deserted as every human being had to leave the village for seven or nine days. After living in the fields or under trees for the period, and performing the required worship and blood sacrifices, the inhabitants would return with the hope of better crops, eradication of diseases and general well-being. The ceremonial return must be being conceived as resettlement. The fixed cult - spots for pre - agricultural people would necessarily be where their regular paths crossed, places where they met for - barter where the communities performed ceremonies or where they celebrated their periodic fertility cults together. Thus, the crossways were logically the sites for the mother - goddess cults.

1. **पुढील दोन विधानांचा विचार करा.**

(अ) गावसईमध्ये लोक चांगल्या व वाईट वृत्तींची आत्म्याची पूजा करत.

(ब) लोक अशी पूजा करीत कारण त्यांना ते घाबरत होते आणि त्यांना ते प्रसन्न करू इच्छित होते.

पर्यायी उत्तरे :

(1) दोन्ही बरोबर व (ब) ही (अ) ची कारणमीमांसा आहे.

(2) दोन्ही बरोबर परंतु (ब) ही (अ) ची कारणमीमांसा नाही.

(3) कोणतेही योग्य नाही.

(4) (अ) बरोबर परंतु (ब) चूक.

Consider the following two statements :

(a) During Gamva Sai the people worshipped good and evil spirits.

(b) The people worshipped them because they were afraid of them and wanted to please them.

Answer options :

(1) Both the statements are correct and the second is the correct explanation for the first.

(2) Both the statements are correct but the second is not entirely the explanation for the first.

(3) Neither of the statements is correct.

(4) The first is correct, the second is not.

2. **जोपर्यंत शेती होत नव्हती, तोपर्यंत सामान्यपणे पुढीलपैकी काय दिसत नव्हते?**

(1) गावसई (2) वनांवर प्रेम

(3) जमिनीबाबत अभिमान (4) वरीलपैकी एकही पर्याय योग्य नाही

When the agriculture was still to be practised what of the following was uncommon?

(1) gamva sai (2) love for the jungle

(3) boasting of earmarked plots close by (4) none of the above options is correct

3. **'गावसई' च्या प्रथेत पुढीलपैकी कशाचा समावेश होतो?**

(अ) दैवतांची शांती करणे (ब) गाव निर्मनुष्य करणे

(क) पूजा आणि रक्तबळी (ड) वस्तुविनिमय

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ), (क), (ड) (2) (अ), (ब), (क), (ड)

(3) (ब), (क), (ड) (4) (अ), (ब), (क)

What are the practices involved in the custom of Gamva Sai' ?

(a) Propitiation of gods (b) Village should be deserted

(c) Ritual worship and blood sacrifice (d) Barter trade

Answer options :

(1) (a), (c), (d) (2) (a), (b), (c), (d)

(3) (b), (c), (d) (4) (a), (b), (c)

4. **लेखकाच्या मते स्थिर शेती सुरू होण्यासाठी पुढीलपैकी कोणती गोष्ट अनावश्यक ठरते?**

(अ) नांगराने जमीन कसणे (ब) लोखंड मुबलक उपलब्ध होणे

(क) जंगल तोडून साफ करणे (ड) वरीलपैकी एकही नाही

पर्यायी उत्तरे :

(1) (क) (2) (ब)

(3) (ड) (4) (अ)

According to the author, what is not a pre - requisite for the beginning of settled agriculture ?

(a) Land should be tilled with a plough. (b) Iron should be abundantly available.

(c) Forests need to be cut and cleared. (d) None of the above.

Answer options :

(1) (c) (2) (b)

(3) (d) (4) (a)

5. **मातृदेवतांची ठाणी चौरस्त्यावर असत कारण :**

(अ) तेथे भटक्या टोळ्यांचे मार्ग एकमेकांस मिळत. (ब) तेथे भटक्या टोळ्या वस्तुविनिमय करत.

(क) जंगलतोड करणे शक्य नव्हते. (ड) दऱ्यांमध्ये दलदल असे.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ), (ब), (क) (2) (अ), (ब), (ड)

(3) (अ), (ब) (4) (अ), (ब), (क), (ड)

Sites for mother - goddess cults were at crossways because

(a) This is where the paths of the nomadic people crossed.

(b) This is where the nomadic people exchanged goods.

(c) They could not cut the forests.

(d) Valleys were Swampy.

Answer options :

(1) (a), (b), (c) (2) (a), (b), (d)

(3) (a), (b) (4) (a), (b), (c), (d)

पुढील उतारा वाचून त्यावर आधारित 6 ते 8 प्रश्नांची उत्तरे द्या :

दुष्काळ ही पर्जन्याच्या अभावामुळे निर्माण झालेली आणीबाणीची परिस्थिती असते. पर्जन्याचा अभाव पाऊस अपुरा पडल्यामुळे किंवा दोन पावसाळी टप्प्यांमध्ये अंतर पडल्यामुळे निर्माण होतो. दुष्काळाचे तीन प्रकार असतात. हवामानशास्त्रीय दुष्काळ ही अशी परिस्थिती असते, ज्यावेळेस प्रत्यक्ष पडलेला पाऊस हवामानाच्या प्रकारानुसार अपेक्षित पावसापेक्षा खूप कमी असतो, आणि असा प्रकार मोठ्या प्रदेशावर घटतो. म्हणजेच पाऊस एकतर वेळेत सुरु होत नाही आणि एकूण कमीही पडतो. असे दुष्काळ प्रामुख्याने शुष्क आणि निम-शुष्क प्रदेशांमध्ये केंद्रित झालेले असतात. देशाच्या अशा भागांमध्ये पर्जन्यातील विचलन देखील अधिक असते.

जलशास्त्रीय दुष्काळ पृष्ठभागावरील नदी, तलाव, ओढे आणि जलाशय यांच्यातील पाणी आटण्याशी आणि भूजलपातळी खालावण्याशी संबंधित असतात. जंगलतोड, खाणकाम, रस्तेबांधणी, अति-चराई आणि अतिरिक्त भू-जल उपसा यामुळे हे दुष्काळ वाढतात. वरील सर्व घडामोडींमुळे जलशास्त्रीय असंतुलन निर्माण होते ज्याचे पुढे दुष्काळसदृश स्थितीमध्ये रुपांतर होते. शेतीमूलक दुष्काळ किंवा मृदाजन्य दुष्काळ तेव्हा निर्माण होतात तेव्हा जेव्हा माती आपली बाष्पधारण क्षमता घालवून बसते. यामुळे पिकांची सुदृढ वाढ होत नाही. हवामानशास्त्रीय दुष्काळ नसतानाही अशी परिस्थिती निर्माण होते किंवा याच्या विरुद्धही होते. अशा दुष्काळाची तीव्रता अधिक वाढल्यास एकही झाड जगणार नाही अशी परिस्थिती निर्माण होते. या स्थितीला वाळवंटीकरण असे म्हणतात.

जरी वरील तिन्ही प्रकारचे दुष्काळ स्वतंत्रपणे घडत असले तरी हवामानशास्त्रीय दुष्काळ हे जलशास्त्रीय आणि शेतीमूलक दुष्काळाचे प्रमुख कारण असते. लांबलेल्या हवामानशास्त्रीय दुष्काळाची परिणती जलजन्य दुष्काळामध्ये होते, आणि त्यानंतर, कदाचित शेतीमूलक दुष्काळात हे रुपांतरण अतिशय मंद गतीने होते.

Read the following passage and answer the questions from 6 to 8 :

Drought is basically a distress situation caused by the failure of rainfall. This failure may be due to insufficient rains or due to a wide gap between two or more spells of rain. Droughts are of three types. A meteorological drought is a situation when the actual rainfall is significantly less than the climatologically expected rainfall over a wide area. Here the rains do not arrive in time and are inadequate. Such droughts are mainly concentrated in the areas falling between arid and semi - arid zones of the country and are characterised by high variability of rainfall.

Hydrological droughts are associated with the drying up of surface water such as rivers, streams, lakes and reservoirs and fall in ground water levels. Such droughts are augmented by deforestation, mining, road construction, overgrazing and withdrawal of excessive ground water. All these factors contribute to hydrological instability leading to droughts. Agricultural droughts or soil droughts occur when soils lose their effective moisture conserving capacity. This prevents healthy crop growth. Such droughts may occur even when meteorological droughts do not occur and vice versa. Under extreme conditions of such a drought no plant exists and such a condition is called desertification.

Although all these three forms of drought occur independent of each other the occurrence of meteorological drought is the basic reason for hydrological and agricultural droughts. Prolonged meteorological drought results into hydrological drought, and may, thereafter, lead to agricultural drought. This transition is a very slow process.

6. **खालील दोन विधाने पहा.**

(अ) कोरड्या क्षेत्रात पाऊस कमी-जास्त पडण्याची शक्यता जास्त नसते.

(ब) जलशास्त्रीय दुष्काळ वृक्षतोडी व अमर्याद चराईमुळेच चालू होतो.

पर्यायी उत्तरे :

(1) दोन्ही चूक (2) दोन्ही बरोबर

(3) (अ) चूक (ब) बरोबर (4) (अ) बरोबर (ब) चूक

Consider the following two statements :

(a) In dry areas chances of receiving high or low rainfall are not high.

(b) Hydrological droughts begin with illicit felling of trees and overgrazing only.

Answer options :

(1) Both are incorrect (2) Both are correct

(3) (a) is incorrect (b) is correct (4) (a) is correct (b) is not

7. **खालील विधाने वाचा व योग्य तो पर्याय निवडा.**

(अ) हवामानशास्त्रीय दुष्काळ हे प्रत्येक दुष्काळाचे कारण असते.

(ब) जलशास्त्रीय दुष्काळ नेहमीच मानवनिर्मित घटकांची परिणती असते.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ) व (ब) ही दोन्ही बरोबर आहेत. (2) (अ) व (ब) ही दोन्ही चूक आहेत.

(3) (अ) बरोबर आहे व (ब) चूक आहे. (4) (ब) बरोबर आहे व (अ) चूक आहे.

Read the following statements and choose the appropriate option.

(a) Climatological drought is the cause for every drought.

(b) Hydrological drought is always an outcome of the human factors.

Answer options :

(1) (a) and (b) are correct (2) (a) and (b) both are wrong

(3) (a) is correct, (b) is wrong (4) (b) is correct, (a) is wrong

8. **एका विशिष्ट क्षेत्रामध्ये विहिरींची संख्या वाढल्यास कोणत्या प्रकारचा दुष्काळ पडण्याची शक्यता आहे?**

(1) जलशास्त्रीय (2) शेतीमूलक

(3) हवामानशास्त्रीय (4) पर्जन्यमूलक

If the wells grow in number in a specific area what kind of drought is likely to occur ?

(1) Hydrological (2) Agricultural

(3) Climatological (4) Rain based

पुढील उतारा वाचून त्यावर आधारित 9 ते 12 प्रश्नांची उत्तरे द्या :

संपूर्ण मानवजात खात असलेल्या मूठभर पिकांच्या व पशुधनाच्या प्रजाती असलेल्या जनुकीय विविधतेत, जी जननद्रव्य साधनसंपत्ती म्हणूनही ओळखली जाते, शेतीची कार्यक्षमता सुधारण्याची मोठी शक्ती आहे. त्याचबरोबर ज्या प्रजाती आपल्याला अन्न व वस्त्र पुरवितात त्या प्रजातींचा आधार रुंदावण्याची मोठी संधी उपलब्ध आहे. जगाची लोकसंख्या जी की पुढील 40 वर्षांमध्ये दुप्पट होण्याची अपेक्षा आहे, त्यालाही खाद्य पुरविण्यासाठी शेती पुरेशी आहे. आणि त्यासाठी गरज आहे ती वनस्पती आणि प्राणी या दोन्ही प्रकारच्या विविधतेचा वापर करण्याची.

जनुकीय विविधतेच्या पायावर आधारित बदलाच्या विशिष्ट टप्प्यापर्यंत पिकांमध्ये सुधारणा करून उत्पादन वाढविता येते. इतिहासामध्ये आजपर्यंत उत्तम दर्जाच्या वनस्पतींची निवड करून आणि त्यांची पैदास करण्याचे काम हे वैयक्तिक शेतकऱ्यांनी तुटपुंज्या साठ्यावर त्यांच्या शेतामध्ये केले. यामध्ये प्रजाती कधी कधी उत्स्फूर्तपणे त्यांच्या जवळपासच्या वन्य नातलगांशी संयोग होऊन वर्धित झाल्या. लागवड केलेली पिके जरी एकाच प्रजातीची असली तरी क्षेत्रीय परिस्थितीशी जुळवून घेणारे अविश्वसनीय जनुकीय गुण त्यात एकवटलेले आहेत.

औद्योगिक राष्ट्रांमध्ये फार थोडेच शेतकरी शेतीमध्ये वनस्पतींच्या प्रजननासाठी वेळ अथवा जमीन देऊ शकतात. आज उच्च प्रतीच्या कार्यक्षम पिकांची निवड ही शासकीय शास्त्रज्ञामार्फत आणि खाजगी कंपन्या ज्या शेतकऱ्यांना खास जातीचे बियाणे लागवडीसाठी विकतात त्यांच्यामार्फत केली जाते. उच्च कामगिरी आणि मोठ्या उत्पादनाच्या बदल्यात शेतकऱ्यांनी त्यांचे स्वातंत्र्य दिले, ज्याचा परिणाम म्हणजे मोजक्याच यशस्वी वाणाची लाखो एकरावर लागवड होत आहे.

दक्षिणेतील मक्याच्या पानावरील करपा रोगाच्या पंधरा वर्षाच्या प्रलयकारी साथीनंतर अमेरिकेतील मक्याचे उत्पादन पंधरा टक्क्यांनी घटले आणि देश पिकातील जनुकीय भेद्यतेच्या स्थितीबाबत जागरुक झाला. डकोटा येथील गव्हाच्या शेतास किंवा लोवा येथील मक्याच्या शेतीला भेट देणाऱ्यास एकसमान उंचीच्या एकाच पिकाच्या ओळी दूरवर क्षितिजापर्यंत पसरलेल्या दिसतात. या एकसारखेपणामध्येही एक प्रकारची विविधता असते, जी जगामधील इतर शेतकऱ्यांना उपलब्ध होत नाही. वनस्पतीचे प्रजनन करणाऱ्या खाजगी उद्योगांनी अनेक प्रकारच्या वनस्पतींचा हाती घेतलेला अभ्यास, कीडीचा उद्रेक इत्यादी बाबतची विस्तृत उपलब्ध माहिती आणि जगभरातील हवामान स्थिती यावर आधारित पूर्वसूचना देणारी यंत्रणा तयार करणे आणि बियाणे विकणाऱ्या कंपन्यामार्फत त्या ठिकाणी ती तात्काळ वाहून नेण्याची व्यवस्था करणे, या सर्वांमुळे तेथील अमेरिकन शेतकऱ्यांना घातक भेद्यतेच्या स्थितीपासून संरक्षण मिळाले. त्यांना ही सुरक्षा मोठी किंमत मोजून आली. त्यामुळेच अमेरिकन शेतकरी बियांण्यावर प्रतिवर्षी चार बिलीयन डॉलरपेक्षा जास्त खर्च करतो आहे. आणि जरी वास्तवात प्रति टन धान्य पीक काढण्याचा खर्चात मागील तीन दशकाच्या तुलनेत घट झाली असली तरी प्रतिएकर उत्पादन खर्च दुप्पट झाला आहे.

Read the following passage and answer the questions from 9 to 12 :

The genetic diversity within the handful of crop and livestock species that feed humanity so-called germplasm resources-holds much of the potential for improving agricultural performance. At the same time, great opportunities lie in broadening the base of the species that provide our food and fiber. An agriculture, sufficient to feed the world's population that is expected to

double in the next 40 years, will need to use both plant and animal diversities.

Increasing of harvests rests on a foundation of genetic diversity by bringing about improvement in the crop upto a desired level. Throughout the history, the selection and breeding of superior plants was done by individual farmers working on limited stocks in their fields, augmented by occasional spontaneous crosses with wild relatives nearby. Cultivated crops, though single species, contained an incredible array of genetic types adapted to local circumstances.

In industrial countries, few farmers can spare the time or land for plant breeding. The selection of high performance crops today is done by government scientists and by private companies who sell specially bred seed to farmers for planting. Farmers have traded their independence for higher performance and larger harvests; as a result, a few successful varieties are being planted on millions of acres.

Fifteen years after a devastating epidemic of Southern Corn Leaf Blight cut the U.S. corn harvest by 15 per cent and alerted the nation to the genetic vulnerability of its crops, a visitor to the wheat fields of the Dakotas or the corn fields of lowa can still see row upon row of uniform plants stretching to the horizon. Yet under this uniformity lie forms of diversity not available to most of the world's farmers. The many varieties under study by the private plant breeding industry, the widely available information on pest outbreaks and weather conditions worldwide that constitute an "early warning system," and a seed industry that can transport varieties quickly to areas that need them all protect American farmers from fatal vulnerability. These safeguards have come at a substantial price : U.S. farmers now spend over $ 4 billion each year on seeds, and while the cost per ton of grain harvested has declined in real terms over the past three decades, the cost per harvested acre has doubled.

9. **पुढील दोन विधानांचा विचार करा.**

(अ) आज मोठ्या प्रमाणात विविध प्रजाती विस्तृत क्षेत्रावर लागवड केल्या जात आहेत.

(ब) जनुकीय विविधतेमुळे हे साध्य झाले आहे.

पर्यायी उत्तरे :

(a) (अ) बरोबर आहे व (ब), (अ) ची कारणमीमांसा देते.

(b) (अ) चुकीचे आहे म्हणून (ब) बाबत प्रश्न उद्‌भवत नाही.

(c) (अ) बरोबर आहे परंतु (ब), (अ) ची कारणमीमांसा देत नाही.

(d) परिच्छेदावरून या विधानांबाबत काही सांगता येत नाही.

Consider the following two statements :

(a) Today a large number of widely diff. species are getting planted over extensive areas.

(b) Genetic diversity has led us to this situation.

Answer options :

(1) (a) is correct and (b) is the correct explanation of (a).

(2) (a) incorrect therefore the question does not arise about (b).

(3) (a) is correct but (b) is not the correct explanation thereof.

(4) Nothing can be made out from the passage about the statements.

10. **पुढील दोन विधानांचा विचार करा.**

(अ) शेतकऱ्यांसाठी व खाजगी कंपन्यांना सगळ्यांनाच अधिक नफा हीच बाब सर्वांत महत्त्वाची राहिली आहे.

(ब) अधिक चांगले वाण निर्माण करण्यास्तव जंगली वनस्पती लागवड केल्या जात असलेल्या प्रजातींना नेहमीच नियमितपणे मदत केली आहे.

पर्यायी उत्तरे :

(a) दोन्ही बरोबर. (b) दोन्ही चूक

(c) (अ) बरोबर, (ब) चूक (d) (ब) बरोबर, (अ) चूक

Consider the following two statements :

(a) Higher profits is the main consideration for the farmers and the private companies all alike.

(b) The wild crops have regularly helped their cultivated counter parts throughout the history in producing superior varieties.

Answer options :

(1) Both are correct (2) Neither is correct

(3) (a) is correct (b) is not (4) (b) is correct (a) is not

11. **आपण जनुकीय विविधतेचा इतिहास पाहिला तर शेतकऱ्यांचा :**

(अ) चांगल्या कामगिरीमुळे लाभ झाला आहे.

(ब) अधिक उत्पन्नामुळे श्रीमंत झाले आहे.

(क) साचेबंद/सारख्या लागवडींच्या अडचणींतून मुक्त झाले आहेत.

(ड) परंतु सद्य:स्थिती त्यांना दुसरा निर्णय घ्यायला मुभा देत नाही.

(इ) विपणनविहित वृत्ती त्यांना तसे करण्यास बाध्य करतात.

(ई) त्यांना लाभ मिळतो परंतु त्याकरता बरीच किंमत मोजावी लागते.

वरील कोणती विधाने बरोबर आहेत?

(1) (अ), (ब), (ड), (इ) (2) (अ), (ब), (क), (ड), (इ)

(3) (अ), (ब), (ई), (ड), (इ) (4) (अ), (ब), (क), (ड), (इ), (ई)

If we see the history of the genetic diversity the farmers.

(a) have benefitted from higher performance.

(b) have become rich because of the larger production.

(c) have overcome the problems of planting of uniform plants.

(d) but the circumstances do not allow them to decide for themselves.

(e) the market driven tendencies force them to follow.

(f) and the benefits come to them at a great cost.

Which of the above statements are correct ?

(1) (a), (b), (d) and (e) (2) (a), (b), (c), (d), (e)

(3) (a), (b), (d), (e) and (1) (4) (a), (b), (c), (d), (e), (f)

12. औद्योगिक देशांत पूर्वी चांगल्या प्रजातींची पैदास करणारे शेतकरी आजकाल करत नाहीत कारण :

(अ) शासकीय शास्त्रज्ञ आता ते स्वतः करीत आहेत.

(ब) खाजगी कंपन्या हे काम आपल्या लाभासाठी करत आहेत.

(क) शेतकरी दुसऱ्या कामात व्यग्र आहेत.

(ड) शेतकऱ्यांना आपली जमीन दुसऱ्या कामासाठी वापरावयाची आहे.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ), (ब) (2) (क), (ड)

(3) (अ), (ब), (क) (4) (अ), (ब), (क), (ड)

In industrial countries the farmers who earlier did plant breeding are no more resorting to it because :

(a) Govt. scientists want to take it upon themselves.

(b) Private companies undertake plant breeding for their interests

(c) The farmers are busy otherwise.

(d) The farmers want to put their land to other use.

Answer options :

(1) (a) and (b) (2) (c) and (d)

(3) (a), (b) and (c) (4) (a), (b), (c) and (d)

पुढील उतारा वाचून त्यावर आधारित 13 ते 14 प्रश्नांची उत्तरे द्या :

अनेक लोक म्हणतात की 21 वे शतक ज्ञानाचे शतक आहे. परंतु यावर खोलात जाऊन विचार करणारे लोक म्हणतात की हे शतक मनाचे असेल. असं जर असेल तर भारताला लोकसंख्येमुळे आघाडी मिळणार आहे. भारताची 55% लोकसंख्या ही पंचवीशीच्या आतील वयाची आहे. याचा अर्थ असा की भारताच्या भविष्याला आकार देण्यासाठी 6000 लक्ष मने उपलब्ध आहेत.

पण मन व मनोभूमिका यात मूलभूत फरक आहे. मन बुद्धिमत्ता निर्देशित करते. त्याच्यामुळे तुम्हाला चलाख निरीक्षणे, चलाख विश्लेषणे व चलाख संश्लेषणे इत्यादी कृती करता येतात. पण मनोभूमिका तुमच्या वृत्ती व तुमची जीवन जगण्याची पोहोंच निर्धारित करते. भारतात भारतीय मन व भारतीय भूमिका यात प्रचंड लढाई आहे. भारतीय मन आपल्याला एकविसाव्या शतकात नेत आहे आणि यात शंका घेण्याला जागा नाही. पण भारतीय मनोभूमिका भारताला चौदाव्या, पंधराव्या, सोळाव्या शतकात मागे खेचत आहे.

शतकांपूर्वी भारतीय मनाने जागतिक खेड्याची संकल्पना ''वसुधैव कुटम्बकम्'' (संपूर्ण जग हे कुटुंब आहे.) या घोषासह प्रस्तावित केली. आपण म्हणतो की आम्ही एक आहोत पण बोलतो तसा व्यवहार करतो काय? जेव्हा दोन जपानी व्यक्ती एकत्र येतात तेव्हा त्या किती व्यक्ती होतात ते आपण जाणतो. त्या भक्कम संघ तयार करतात व अकरा होतात. कोणीतरी विनोदाने म्हणाले होते की जेव्हा दोन भारतीय व्यक्ती एकत्र येतात तेव्हा त्या शून्य होतात. कारण त्या एकमेकांना छेद देऊन व्यर्थ ठरवितात. त्या संघ घडवू शकत नाहीत आणि ही भारतीय मनोभूमिका आहे.

माझा मूळ पूर्वपक्ष असा नाही की भारतीय मनाला आकार देण्याचा प्रश्न नसून, भारतीय भूमिकेला आकार देण्याची गरज आहे. आपल्याला मन तसेच मनोभूमिका या दोन्हीच्या प्रश्नांकडे पाहायला सुरुवात केली पाहिजे. आपल्याला फक्त हुशार मने, अधिक बुद्धिवान मने, अधिक निरीक्षणक्षम

मने, अधिक विश्लेषक मने, चांगली मने जी अधिक शहाणे विश्लेषण करतील, अशी मने कशी मिळतील एवढेच पाहून चालणार नाही तर त्या बरोबरीने आपल्याला एकविसाव्या शतकातील भारत आकाराला आणणे शक्य करणाऱ्या, सकारात्मक, रचनाक्षम, भविष्याकडे पाहणाऱ्या, परस्परांना प्रेरक ठरणाऱ्या मनोभूमिकाही कशा घडवायच्या हे पाहिले पाहिजे.

Read the following passage and answer the questions from 13 to 14 :

Many people say that 21st century is a century of knowledge, but the people who think more deeply about it say, it is going to be a century of mind. If this is the case then India has demographic advantage. India has 55% of its population less than 25 years old. This means that there are 6000 lakh odd minds to shape destiny of India.

But there is a fundamental difference between the mind and the mindset. Mind represents intellect, mind allows you to make smart observations, smart analysis, smart synthesis etc. but it is the mindset which determines your attitude and your approach to life. In India, there is this huge battle between the Indian mind and Indian mindset. The Indian mind is taking us into 21st century and there is no doubt about it, but it is the Indian mindset which is drawing us back into 14th, 15th, 16th century.

Centuries ago Indian mind introduced the concept of global village with a slogan, "Vasudhaiv Kutumbakam" (Entire world is a family). We say that we are one family but are we practising what we say ? We know that when two Japanese come together, how many Japanese they make ? They form a great team and become eleven. Someone in a lighter vein has said that when two Indians come together, they become zero as they neutralize each other. They do not make a team and this is the Indian mindset.

My basic premise is not that shaping of Indian minds is not required and only changing of the Indian mindset should be attempted. We should start taking up both. We should not only be contented with clever minds, more intelligent minds, more observant minds, more analytical minds, better minds synthesizing in a more clever way, but also mindsets that are positive, constructive, forward looking, mutually reinforcing, - mind sets that will make it possible for us to shape 21st century India.

13. **आजच्या जगताबाबत खालील कोणते विधान योग्य आहे?**

(a) आजचा काळ हुशारीचा आहे. (b) अनेकांच्या मते हा काळ ‘मनाचा’ आहे.

(c) काहींच्या म्हणण्यानुसार हा काळ ज्ञानाचा आहे. (d) वरील एकही विधान योग्य नाही.

Which of the statements given below about todays world is correct?

(1) It is a clever peoples world. (2) Many feel it is the 'mind'.

(3) Some say it is the 'knowledge (4) None of the above.

14. **पुढील कोणते विधान अयोग्य नाही**

(a) भारतातील सुमारे 55% लोकांची मनोभूमिका अर्वाचीन आहे.

(b) भारतातील सुमारे 45% लोकांची मने बुरसटलेली आहेत.

(c) भारतात वयस्कर लोक बहुसंख्य नाहीत.

(d) भारतातील सुमारे 55% लोक हुशार विश्लेषणे करतात.

Which of the following statements is not incorrect ?

(1) About 55% of the Indians have modern mindset.

(2) About 45% of the Indians have old traditional mind.

(3) The elderly people are not in majority in India.

(4) About 55% of the Indians make intelligent analysis.

पुढील उतारा वाचून त्यावर आधारित 15 ते 19 प्रश्नांची उत्तरे द्या :

भारतीय संविधानाची उद्देशिकाच मुळी ‘‘आम्ही भारताचे लोक...’’ पासून सुरु होते. तिथे कोणत्याही जातीवाचक अथवा धर्मवाचक शब्द वापरलेला नाही. या उद्देशिकेतून स्पष्ट होते की, भारतीय संविधानाने लोकशाहीमध्ये जनतेला सर्वोच्च स्थान दिले आहे. भारतीय जनता जर शासनाची निवड करत असेल तर शासनाच्या कारभाराविषयी, त्याच्या अंगउपांगाविषयी जाणून घेण्याचा अधिकार प्रत्येक नागरिकाला आहे. या सजगतेमधूनच जनतेला शासकीय कारभारात सहभागी होण्याची संधी उपलब्ध होते म्हणजेच ‘प्रातिनिधिक’ लोकशाहीपासून ‘सहभागी’ लोकशाहीकडे वाटचाल सुरु होते. शासनाची धोरण आखणी व अंमलबजावणी यांच्यामध्ये जनतेचा सक्रिय सहभाग यावरच खऱ्या लोकशाहीचा डोलारा उभा असतो. जिथे जनता शासकीय कारभारामध्ये सक्रिय सहभागी होण्याइतकी सक्षम नसते, अशा वेळी प्रबळवर्गाच्या हितसंबंधांचे रक्षण होण्याची शक्यता वाढते. यातून सामाजिक न्याय मिळण्यास मोठा अडथळा निर्माण होण्याची शक्यता असते.

जगभर माहीतगार नागरिक असलेला गुणवत्ताप्रधान समाज निर्माण करण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न चालू आहेत. माहितीच्या अधिकार अधिनियमाचा स्वीकार करुन या प्रयत्नांमध्ये भारतही सामील झाला आहे. या अधिनियमामध्ये ‘माहीतगार नागरिक’ संज्ञा आढळते. भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद 19 (1) (क) मधील भाषण व अभिव्यक्तीस्वातंत्र्यामध्ये माहितीचा अधिकार अध्याहृत आहे. हे भारतातील विविध न्यायालयांनी सांगितले आहे. माहितीचा अधिकार मानवी हक्कांचा मूलस्रोत असल्याचे संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या वैश्विक जाहीरनाम्यामध्ये नमूद आहे.

अशा वेळी सामाजिक न्यायाचे रक्षण व प्रस्थापनेच्या दृष्टीने देखील माहितीचा अधिकार कळीची भूमिका बजावू शकतो. संविधानाच्या

प्रास्ताविकामध्ये सर्व नागरिकांना 'न्याय, स्वातंत्र्य, समता व बंधुत्व' प्राप्त होईल असा निर्धार व्यक्त केला आहे. संविधानाच्या प्रास्ताविकामध्ये 'न्याय' या शब्दाला विचारपूर्वक प्रथम स्थान देण्यात आले आहे. न्यायानंतर स्वातंत्र्य, समानता व बंधुत्व येते. न्याय ही मूलभूत बाब आहे. न्यायाअभावी स्वातंत्र्य, समानता व बंधुत्व प्राप्त करता येणार नाहीत. न्यायाच्या अभावी सामाजिक विषमतेकडे वाटचाल सुरू होते. ही सामाजिक विषमता ही केवळ नैसर्गिक संसाधनांच्या असमान वाटपातूनच निर्माण होत नाही तर माहितीचे असमान वाटपसुद्धा याला कारणीभूत असते. समाजातील प्रभुत्वकारी गट कायम माहितीवर ताबा ठेऊन सत्ता व संपत्तीवर आपले धुरिणत्व कायम ठेवत असतो. याला भारतीय इतिहासही साक्ष आहे. म्हणून समाजातील उपेक्षित घटकांना 'माहितीच्या शक्ती'ची जाणीव करून दिली तर, सामाजिक विषमतेवर विजय प्राप्त करणे शक्य होईल. म्हणून न्याय मिळवण्याच्या प्रक्रियेत माहिती अधिकार कायद्याला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. त्यामुळेच माहितीचा अधिकार हा जगभरातील नागरी संघटना व मानवाधिकार चळवळी यांच्या आस्थेचा विषय बनला आहे.

पर्यावरणवादी चळवळ व माहितीचा अधिकार यांचाही जवळचा संबंध आहे. संविधानाच्या अनुच्छेद 21 नुसार प्रत्येक नागरिकाला जीवित व स्वातंत्र्याचा अधिकार आहे. दुसऱ्या शब्दात जीवित व स्वातंत्र्यावर परिणाम करणाऱ्या प्रत्येक बाबींविषयी जाणून घेण्याचा प्रत्येक नागरिकाला अधिकार आहे. 1992 मध्ये ब्राझीलमध्ये 'रियो डी जनेरो' येथे झालेल्या वसुंधरा परिषदेत याचा पुनरुच्चार करण्यात आला. हेच पर्यावरणवादी चळवळींचे मूळ सूत्र असल्यामुळे, त्यांनीही माहिती अधिकाराचा हिरिरीने पुरस्कार केला आहे.

Read the following passage and answer the questions from 15 to 19 :

Preamble to constitution of India starts with "We the people.." It does not refer to people of any particular caste or religion, which signifies that the constitution of India places its people at the highest position in democracy. When people of India elect our government, we also have a complete right to get aware of all its aspects and governance. Such awareness gives a chance to actually participate in the process of governance which in turn advances the democracy from being merely representative to become participative. Success of democracy largely depends on participation of its population in making and implementation of government policy. Where common people are not able to actively participate in the process of governance, possibility of protection of rights of select empowered class increases manyfold. This holds the potential of eventually becoming a major obstacle in the path of Social Justice.

The efforts of creation of knowledge based societies of 'Informed citizenry' are ongoing in various parts of the world. India too, has joined the bandwagon by accepting the Right to Information. 'Informed citizenry' term appears in the RTI Act. Various courts in India have reported that Right to Information is inherent to Freedom of Speech and Expression provided in article 19(1)(a) of Constitution of India. Additionally United Nations Organizations stated in its Universal Declaration that Right to Information is fundamental to human rights.

In the light of this, Right to Information can play a pivotal role in the process of protection and establishment of social justice. Preamble to constitution of India has resolved for "Justice, Freedom, Equality and Fraternity" to all its citizens. Deliberately the word 'justice' is placed first in the order. Justice is fundamental, in absence of it, freedom, equality and fraternity cannot be achieved. Absence of justice leads to social inequality. This inequality stems not only out of unequal distribution of natural resources but also out of unequal distribution of information. Ruling class controls information to maintain its hegemony over power and resources. Indian history has witnessed this time and again. Social inequality can be won over by making the socially oppressed classes aware of 'power of Information' and therefore Right to Information is extremely crucial in the process of achieving justice. It is for this reason that Right to Information has become a matter of utmost interest for numerous civil society organizations and human rights movements.

Right to Information and Environmental movement are also closely connected. Article 21 of the constitution provides Right to Life and Liberty. In another a words, citizen have a right to know everything that has impact on life and liberty. The same was also reiterated in the earth summit of Rio de Janerio, Brazil held in 1992. This also being the core principle of environmental movement, they have keenly promoted Right to Information.

15. **माहितीचा अधिकार खालीलपैकी कोणत्या मूलभूत हक्कांशी अधिक संबंधित आहे :**

(अ) जीवित व स्वातंत्र्याचा हक्क　　(ब) शोषणाविरुद्धचा हक्क

(क) भाषण व अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचा हक्क　　(ड) शैक्षणिक हक्क

खालीलपैकी कोणता पर्याय योग्य आहे?

(1) (अ), (क)　　(2) (अ), (ब), (क)

(3) (अ), (ड), (क)　　(4) (अ), (ब), (क), (ड)

Right to Information is more related to which of the following fundamental rights :

(a) Right to Life and Liberty

(b) Right against exploitation

(c) Right to freedom of speech and expression

(d) Right to Education

Which of the option given below is correct ?

(1) (a) (c) (2) (a) (b) (c)

(3) (a) (d) (c) (4) (a) (b) (c) (d)

16. पुढील दोन विधानांचा विचार करा.

(अ) माहितीच्या अधिकाराचा बरेच वैयक्तिकरीत्या पाठपुरावा करीत आहेत.

(ब) बऱ्याच संस्था, गट व देश त्यांना या बाबत अद्यावत माहिती असो वा नसो माहिती अधिकाराचा पिच्छा पुरवीत आहेत.

पर्यायी उत्तरे :

(1) दोन्ही बरोबर (2) कोणतेही बरोबर नाही

(3) (अ) बरोबर (ब) चूक (4) (ब) बरोबर (अ) चूक

Consider the following two statements :

(a) Right to information is being pursued by individuals all over.

(b) Various societies, movements and countries well informed or otherwise are following right to information.

Answer options :

(1) Both are correct (2) Neither is correct

(3) (a) is correct (b) is not incorrect (4) (b) is correct (a) is not incorrect

17. पुढील विधानांचा विचार करा :

अ. माहिती न देणे सामाजिक अन्यायाचे मूळ आहे.

ब. जेव्हा सत्तेत सर्वांचा सहभाग नसेल तेथे सामाजिक अन्याय राहू शकतो.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (ब) बरोबर व (अ) त्याचे बरोबर स्पष्टीकरण (2) (ब) बरोबर, परंतु (अ) त्याचे बरोबर स्पष्टीकरण नाही.

(3) दोन्ही चूक (4) (ब) चूक (अ) बरोबर

Consider the following statements :

(a) Non dissemination of the information is a root cause of social inequality.

(b) When the participation in the governance is not all round social unjustice could prevail.

Answer options :

(1) (b) is correct and (a) is the correct explanation of (b) .

(2) (b) is correct but (a) is not the correct explanation of (b)

(3) Both (a) and (b) are incorrect

(4) (b) is incorrect (a) is correct

18. पुढील विधानांचा विचार करा :

(अ) नागरिकांना माहितीचा अधिकार आवश्यक हे प्रथम रियो दि जानेरो समिटमधे म्हटले आहे.

(ब) भारतातील बऱ्याच न्यायालयांनी वारंवार म्हटले आहे की सामाजिक न्यायासाठी माहितीचा प्रसार आवश्यक आहे.

पर्यायी उत्तरे :

(1) दोन्ही बरोबर (2) कोणताही बरोबर नाही

(3) (अ) बरोबर (ब) चूक (4) (ब) बरोबर (अ) चूक

Consider the following statements :

(a) "Citizenry has right to know" was for the first time said in the summit at Rio-de Janerio.

(b) Many courts in India have reiterated that dissemination of information is an absolute must for attaining social justice. Now state whether.

Answer options :

(1) Both are correct (2) Neither is correct

(3) (a) is correct (b) is not (4) (b) is correct (a) is not

19. खालीलपैकी कोणत्या मार्गामुळे प्रातिनिधिक लोकशाहीचे सहभागी लोकशाहीमध्ये रुपांतरण सूचित होते?

(अ) संसद व विधानमंडळामध्ये प्रश्न विचारणे.

(ब) प्रशासनाविरोधात तक्रार दाखल करणे.

(क) माहिती अधिकाराच्या वापराद्वारे शासन व प्रशासन पारदर्शक बनविणे.

(ड) शासकीय कारभाराविषयी जाणून घेणे.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ) आणि (क) (2) (ब) आणि (क)

(3) (क) आणि (ड) (4) (ब) आणि (ड)

Which of the following indicates the transformation of representative democracy into participatory democracy ?

(a) By asking questions in parliament and state legislature
(b) By launching complaint against administration
(c) Using RTI act to make government and administration transparent.
(d) Getting knowledge of functioning of governance

Answer options :

(1) (a) and (c) (2) (b) and (c)
(3) (c) and (d) (4) (b) and (d)

पुढील उतारा वाचून त्यावर आधारित 20 ते 22 प्रश्नांची उत्तरे द्या :

1991 च्या मध्यापासून भारतात आर्थिक विकासाचे वारे वाहू लागले. याची प्रमुख कारणे म्हणजे बहिर्गत कर्जाचा वाढता बोजा, आटोक्याबाहेर गेलेला आंतरराष्ट्रीय ताळेबंद, भाववाढीचा दरात वाढ होण्याची तीव्र शक्यता आणि वित्तीय अडचणी, आखाती युद्ध आणि सोविएत अर्थव्यवस्थेची पडझड हे बाह्यघटकही या सुधारणा घडवून आणण्यास कारणीभूत होते. या आर्थिक संकटातून बाहेर येण्याचा मार्ग काढण्यासाठी आणि अविनाशी विकास प्रक्रिया निश्चित करण्यासाठी औद्योगिक, व्यापार आणि सार्वजनिक क्षेत्रात काही महत्त्वाचे धोरणात्मक बदल करणे आवश्यक होते. स्थायीकरणासाठी पाऊले उचलणे गरजेचे होते ज्यायोगे अर्थसंकल्पातील वित्तीय आणि चालू खात्यातील तूट कमी होऊ शकेल. आर्थिक सुधारणांचे महत्त्वाचे उद्दिष्ट हे होते की देशाच्या साधनसंपत्तीचे वाटप आणि एकूण निर्णय प्रक्रिया ही बाजारपेठेच्या कार्यतंत्रानुसार व्हावी.

आर्थिक सुधारणांनतरच्या काळात दीर्घकालीन आर्थिक विकासाच्या संदर्भात फार मोठा आशावाद निर्माण झाला आहे. मागील दोन दशकांमध्ये भारत हा सर्वांत वेगाने वृद्धिंगत होणाऱ्या, जगातील दहा ते बारा देशांमधील एक होता. काही महत्त्वाच्या स्थूल अर्थशास्त्रीय चल घटकांची या काळातील कामगिरी लक्षात घेण्यासारखी होती. 1997 ते 2002 मध्ये भाववाढ दर घटला होता. नवव्या आणि दहाव्या आर्थिक योजनेच्या काळात स्थूल एतद्देशीय बचतीची, स्थूल एतद्देशीय उत्पादनातील शेकडेवारी 23.1% वरुन 28.2% वर गेली होती. याच काळात स्थूल एतद्देशीय गुंतवणूक वाढली होती. आणि वित्तीय तूट थोडी कमी झाली होती. त्याचप्रमाणे परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूक, परदेशी चलन साठा या घटकांची कामगिरी सुधारली होती.

थोडक्यात असे म्हणता येईल की भारतीय अर्थव्यवस्था गेल्या चार वर्षात वेगाने म्हणजे 8% ते 9% दारने वाढत आहे. इतर अनेक घटकांची कामगिरी समाधानकारक असून त्यात बदल घडून आले आहेत.

Read the following passage and answer the questions from 20 to 22 :

In India, economic reforms were initiated in mid 1991 due to problems such as increasing external debt, unmanageable balance of payments situation, high possibility of acceleration in the rate of inflation and the fiscal problems. External factors like Gulf war and collapse of soviet economy also contributed to the crisis. With a view to tide over the economic crisis and ensuring sustainability of growth process, it was considered necessary to introduce certain major policy reforms, on industrial trade and public sector fronts. Measures for stabilization aiming at reduction in fiscal and current account deficit in budget were also necessary. The economic reforms basically aimed at allocation of resources and decision - making to be guided by the market mechanism.

In the post reforms period, there has been a lot of optimism regarding long-term economic growth. In the last two decades, India was among ten to twelve highest growing countries in the world. Some macroeconomic variables performed well during this period. Rate of inflation declined during 1997-2002. Gross domestic savings as a % of GDP increased from 23.1% to 28.2% during 9th and the 10th plan. Gross domestic investment increased and fiscal deficit declined marginally during this period. FDI inflow, FOREX reserves showed promising trends.

In conclusion, the economy seems to be on a high growth path of 8% to 9% in the last 4 years. The performance of the other variables also seems to be relatively satisfactory.

20. भारतात आर्थिक सुधारणा घडवून आणण्यास जबाबदार असलेल्या खालील घटकांपैकी बाह्यघटक कोणता?

(1) दरवाढ (2) निर्यातीत घट
(3) औद्योगिक वाढ दरात घट (4) वरील एकही नाही

Which of the following is an external factor leading to economic reforms in India ?

(1) Inflation (2) Fall in exports
(3) Slowdown of industrial growth rate (4) None of the above

21. खालीलपैकी कोणत्या स्थूल अर्थशास्त्रीय घटकाचे प्रस्तुत परिच्छेदात वर्णन केलेले नाही?

(1) पैशाचा पुरवठा (2) भाववाढ
(3) आंतरराष्ट्रीय ताळेबंद (4) थेट परकीय गुंतवणूक

Which of the following is a macro economic variable, not described in this paragraph ?

(1) Money supply (2) Inflation

(3) Balance of Payments (4) Foreign Direct Investment

22. भारतातील 1991 च्या आर्थिक सुधारणांची सर्वांत मोठी त्रुटी म्हणजे.....

(1) वाढीचा दर पुरेसा नाही (2) आधुनिकीकरणावर भर नाही

(3) आयात-निर्यातीच्या वाढीचा दर कमी आहे (4) वरील एकही नाही

Major limitation of economic reforms of 1991 has been :

(1) Rate of growth is not adequately high (2) No stress on modernisation

(3) Slow growth rate of exports and imports (4) None of the above

पुढील उतारा वाचून त्यावर आधारित 23 ते 27 प्रश्नांची उत्तरे द्या :

खूप वर्षापूर्वी प्राणी आणि वनस्पती यांचे अवशेष जमिनीत गाडले गेले. त्यावर वरच्या जमिनीचा प्रचंड दाब आणि आतील उष्णता यांचा परिणाम होऊन त्यांचे इंधनात रुपांतर झाले. अशा इंधनाला जीवाश्म इंधन म्हणतात. हे इंधन तयार होण्यासाठी लक्षावधी वर्षांचा काळ जावा लागतो, म्हणूनच जीवाश्म इंधनाचे साठे मर्यादित आहेत. त्यामुळे त्याच्या योग्य वापराची आवश्यकता आता भासू लागली आहे.

जीवाश्म इंधन स्थायू, द्रव आणि वायू अशा तीन अवस्थांत पृथ्वीच्या पोटात सापडते. त्यात कोळसा, खनिज तेल आणि नैसर्गिक वायू यांचा समावेश होतो. सगळ्या जीवाश्म इंधनांत हायड्रोकार्बनची संयुगे सापडतात. याशिवाय इतरही इंधने आपण रोजच्या व्यवहारात वापरतो. उदा. लाकूड, शेणाच्या गोवऱ्या, लाकडी कोळसा इत्यादी.

खेड्यापाड्यात इंधन म्हणून लाकूडफाटा वापरला जातो. लाकूडफाट्याच्या वापरामुळे जंगले नष्ट होत असून पर्यावरण धोक्यात आले आहे, ही चिंतेची बाब आहे. पृथ्वीच्या पोटात हजारो मीटर इतक्या खोल खनिज तेल सापडते. त्यापासून पेट्रोल, डिझेल, केरोसीन आणि इंधन तेल हे घटक मिळवता येतात.

नैसर्गिक वायू हे वापरायला अतिशय सोयीचे असे इंधन आहे. ते लवकर पेट घेते आणि त्यातून कोणताही स्थायू पदार्थ शिल्लक राहत नाही. शिवाय मुख्य स्रोतापासून नळाद्वारे त्याचे स्थलांतर करणे सहज शक्य असते. मुख्य म्हणजे नैसर्गिक वायूच्या ज्वलनावर नियंत्रण ठेवता येते. मिथेन, इथेन, प्रोपेन, ब्यूटेन इत्यादी नैसर्गिक वायुंचे प्रकार आहेत.

जीवाश्म आणि इतर इंधनांचे सोठे हे मर्यादित आहेत. म्हणूनच कोळसा, तेल यांना पारंपरिक किंवा अनवीकरणीय ऊर्जास्रोत म्हणतात, कारण ते नव्याने बनवता येत नाहीत.

पवनऊर्जा, जलविद्युत ऊर्जा, बायोगॅस, बायोडिझेल असे ऊर्जेचे नवीकरणीय स्रोत वापरात आहेत, तरीही आज ऊर्जा संकटाने आपल्याला ग्रासले आहे. याचे मुख्य कारण म्हणजे वाढती लोकसंख्या आणि वाढते उद्योगधंदे, त्यांना लागणारी वाढती ऊर्जा सतत निर्माण करता येणे कठीण आहे. त्यासाठी नवीकरणीय ऊर्जास्रोताचा वापर करण्याचे मार्ग शोधणे, ही काळाची गरज आहे. अशा परिस्थितीत आपण सौरऊर्जेच्या वापरावर लक्ष केंद्रित करणे आवश्यक आहे.

Read the following passage and answer the questions from 23 to 27 :

A long time ago remnants of plants and animals got buried into the earth. Due to the effect of the tremendous pressure of the layers of earth above and the heat inside they were converted into fuel. Such fuels are called fossil fuels. It takes lakhs of years for such fuels to be formed. That is why the deposits of fossil fuel are limited. As a result, a need has now arisen to make prudent use of these resources.

Fossil fuels are found in three forms solid, liquid and gaseous - in the bowels of the earth. These fuels include coal, mineral oil and natural gas. All fossil fuels contain hydrocarbon compounds. Besides these, we daily use other fuels too, for example, wood, charcoal, cowdung, pats, etc.

Firewood and brushwood are used as fuel in rural areas. It is a matter of concern that the use of wood for fuel is causing destruction of forests and has endangered the environment. Mineral oil is found may thousand metres deep in the bowels of the earth. Petrol, diesel, kerosene and fuel oil can be obtained from it.

Natural gas is a very convenient fuel to use. It lights up quickly and does not leave behind any solid substances. Besides, it is easy to transport from its main sources by means of pipes. A big advantage is that the burning of natural gas can be easily controlled. Methane, ethane, propane, butane etc. are the various types of natural gas.

The deposits of fossil and other fuels are limited. That is why, coal, oil etc. are said to be conventional or non-renewable sources of energy - they cannot be produced anew.

Even though we are now using renewable sources of energy like wind energy, hydro-electric energy, biogas, biodiesel, etc. we are still in the grip of an energy crisis. The main reason for this is the growing population and increasing industrialisation. It is difficult to continuously produce the increasing amounts of energy they need. To find ways of using renewable sources is the need of the hour. In view of this, we must concentrate on the use of solar energy.

23. कोणता इंधनस्रोत सर्वांत अधिक विनाशकारी सिद्ध झाला आहे?

(1) लाकूडफाटा (2) तेल व वायू

(3) अणु ऊर्जा (4) जलविद्युत ऊर्जा

Which energy source has proved to be the most destructive ?

(1) Fuel wood (2) Oil and gas

(3) Atomic energy (4) Hydro energy

24. ऊर्जा संकट .... नाही.

(अ) सामाजिक समस्या (ब) मनुष्यनिर्मित समस्या

(क) आर्थिक समस्या (ड) पर्यावरणीय समस्या

(इ) निसर्गाची देणगी (फ) जागतिक समस्या

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ) (2) (ब)

(3) (इ) (4) (फ)

Energy crisis is not a :

(a) Social problem. (b) manmade problem.

(c) economic problem. (d) environmental problem.

(e) gift of nature. (f) global problem.

Select the correct option :

(1) (a) (2) (b)

(3) (e) 4) (e)

25. कोणता पारंपरिक ऊर्जास्रोत मानव वापरासाठी सहज–सुलभ आहे?

(1) कोळसा (2) खनिज तेल

(3) नैसर्गिक वायू (4) बायोगॅस

Which conventional source of energy is most man-friendly ?

(1) Coal (2) Mineral Oil

(3) Natural gas (4) Biogas

26. ऊर्जा संकट अधिकाधिक तीव्र होत चालले आहे. आपण कशावर भिस्त टाकावयास हवी?

(अ) नैसर्गिक वायूवर कारण तो सुलभतेने वापरता येतो. (ब) नव्याने बनविता येणाऱ्या स्रोतांकडे लक्ष द्यावयास हवे.

(क) आपण सौर ऊर्जेवर भर द्यावयास हवा. (ड) आपण नवे स्रोत शोधून काढले पाहिजेत.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ) (2) (ब) व (क)

(3) (अ), (ब) व (क) (4) (ब) व (ड)

The problem of energy is becoming increasingly acute. What should we resort to ?

(a) Natural gas as it can be conveniently used.

(b) We must pay more attention to renewable sources of energy.

(c) We should lay stress on solar energy.

(d) We should find new sources of energy.

Answer options :

(1) (a) (2) (b) and (c)

(3) (a), (b) and (c) (4) (b) and (d)

27. आपण स्वतःला ऊर्जा संकटातून कसे सोडवू शकू?

(अ) अनंत वाढणाऱ्या आपल्या संख्येस रोखून (ब) अधिकाधिक नवीकरणीय स्रोताच्या उपयोगाने

(क) औद्योगिकीकरणांचा वेग कमी करुन (ड) अधिक तेल व वायूची आयात करुन

पर्यायी उत्तरे :

(a) (अ) व (ब) (b) (अ) व (क)

(c) (क) व (ड) (d) (अ) व (ड)

How should we extricate ourselves of the energy crisis ?

(a) by containing our teeming millions

(b) by finding ways of using more and more renewable sources of energy

(c) by slowing the pace of industrialisation
(d) by importing more of oil and gas

Answer options :

(1) (a) and (b) (2) (a) and (c)
(3) (c) and (d) (4) (a) and (d)

पुढील उतारा वाचून त्यावर आधारित 28 ते 32 प्रश्नांची उत्तरे द्या :

जैवतंत्रज्ञान ही व्यापक संकल्पना आहे. यामध्ये प्रामुख्याने जीवांमध्ये आवश्यक ते बदल करून मानवी कल्याणाकरिता त्याचा उपयोग करणे अंतर्भूत आहे. मानवाच्या निरनिराळ्या गरजांसाठी वेगवेगळ्या तंत्राद्वारे जीवांमध्ये बदल घडविले जातात. यामध्ये प्राणीपालन, वनस्पतींची लागवड, वनस्पतींच्या वेगवेगळ्या प्रजाती विकसित करण्यासाठी आवश्यक तो संकर घडवून आणला जातो. यासाठी वापरण्यात येणाऱ्या आधुनिक पद्धतींमध्ये पेशी तसेच उती संवर्धन आणि जनुक अभियांत्रिकी या गोष्टींचा समावेश होतो. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या जैवविविधताविषयक समितीने केलेल्या व्याख्येनुसार 'असे कोणतेही तंत्र ज्यामध्ये जैविक प्रक्रिया, जीव किंवा जैविक उत्पादने जेव्हा विशिष्ट उद्देशासाठी वापरले जातात त्याला जैवतंत्र असे म्हणता येईल.' म्हणजेच ज्यामध्ये प्रगत जीवशास्त्राच्या विविध उपयोजित पैलूंचा वापर जेव्हा विविध उत्पादन निर्मितीत होतो अशा शास्त्रास जैवतंत्र शास्त्र असे म्हणतात.

जैवतंत्रज्ञानामध्ये काही मूलभूत विद्याशाखांचाही समावेश होतो. जसे जननशास्त्र, सूक्ष्मजीवशास्त्र, प्राणीपेशींचे संवर्धन, रेणूजीवशास्त्र, जीवरसायनशास्त्र, भ्रूणशास्त्र, पेशी विज्ञान त्याचप्रमाणे तत्वतः जीवशास्त्राबाहेरील कक्षेत येणारे रसायन अभियांत्रिकी, जैविक प्रक्रिया अभियांत्रिकी, जैवमाहितीशास्त्र तसेच जैवयंत्रमानवशास्त्र या विषयांचाही समावेश होतो.

आधुनिक जीवशास्त्राच्या बऱ्याच संकल्पना या जैवतंत्रशास्त्राने निर्धारित केलेल्या विविध पद्धती व तंत्र यावर अधारलेल्या असतात त्यामुळे ह्या सर्व प्रक्रियांना एकत्रितपणे 'जीवशास्त्रीय उद्योग' असे नामाभिधान देता येईल.

जैवतंत्रज्ञान हे प्रयोगशाळेत केलेले संशोधन व विकास यावर आधारलेले आहे जे जैवमाहितीशास्त्राच्या आधारे मूल्यवर्धित उत्पादनांचे सर्वेक्षण, शोध, उगम, स्रोत तसेच जीवांपासून त्यांची निर्मिती जैव अभियांत्रिकीच्या माध्यमातून शक्य आहे. वरील प्रकारच्या उत्पादनांचे नियोजन, नियमन, विकास व निर्मिती त्यांचे विपणन करणे शक्य आहे. ही उत्पादने शाश्वत मूल्यांच्या आधारे वापरुन त्यांच्यावर बौद्धिक मालमत्ता हक्क प्रस्थापित करणे आवश्यक आहे. (राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील कायदेशीर मान्यता.)

Read the following passage and answer the questions from 28 to 32 :

The concept of biotechnology is a wide concept encompassing procedures modifying living organisms as per necessity for the welfare of human beings. The living organisms are inodified by various technical procedures for number of human requirements being such as domestication of animals, cultivation of plants and improving plant variety through various breeding practices. Modern technologies used for the purpose include techniques like cell, tissue culture and genetic engineering. The United Nations convention of Biological diversity defines 'biotechnology' as : Any technological application that uses biological systems, living organism or derivatives thereof to make or modify products or processes for specific use. In other words, biotechnology can be defined as the application of technical advances in life sciences to develop various products.

Biotechnology also involves pure biological scientific disciplines such as genetics, microbiology animal cell culture, molecular biology, biochemistry, embryology, cell biology and those outside the sphere of biology which include chemical engineering, bioprocess engineering, bioinformatics and biorobotics.

Conversely, modern biological sciences are intimately entwined and dependent on the methods developed through biotechnology and therefore all these together constitute the life sciences industry. Biotechnology is research and development in the laboratory using bioinformatics for exploration, extraction, exploitation and production from any living organism and any source of biomass by means of biological engineering where high value added products could be planned, forecasted, formulated, developed, manufactured and marketed. These products should be used on sustainable basis and patent rights thereof must be obtained. (legal protection at national and international level)

28. **पुढील विधानांचा विचार करा :**

(अ) जैवतंत्रज्ञानाचा बौद्धिक मालमत्ता हक्क प्रस्थापित करण्यास्तव मुख्यतः वापरतात.
(ब) जैवतंत्रज्ञानाचा अर्थशास्त्राशी काहीही संबंध नाही.

पर्यायी उत्तरे :

(1) दोन्ही बरोबर (2) दोन्ही चूक
(3) (अ) बरोबर व (ब) चूक (4) (ब) बरोबर व (अ) चूक

Consider the following statements :

(a) Biotechnology is basically used for obtaining patents.
(b) Biotechnology has nothing to do with economics.

Answer options :

(1) Both are right (2) Both are wrong

(3) (a) is correct (b) is not (4) (b) is correct (a) is not

29. पुढील विधानांचा विचार करा :

(अ) जैवतंत्रज्ञानाचा जीव वा त्याच्या अंशाचा भाग नेहमी असतोच असे नाही.

(ब) जैवतंत्रज्ञानात मुळतः शुद्ध व काही प्रमाणात उपयोजित विज्ञान दोन्ही सम्मीलित आहेत.

पर्यायी उत्तरे :

(1) दोन्ही बरोबर (2) दोन्ही चूक

(3) (अ) बरोबर व (ब) चूक (4) (ब) बरोबर व (अ) चूक

Consider the following two statements :

(a) Biotechnology does not necessarily always involve organisms or parts thereof.

(b) Biotechnology basically involves both pure and marginally applied sciences.

Answer options :

(1) Both are correct (2) Both are incorrect

(3) (a) is correct (b) is not (4) (b) is correct (a) is not

30. जैवतंत्रज्ञानाचे अंतिम उद्दिष्ट काय आहे ?

(a) तांत्रिक साध्यता (b) अभियांत्रिकी आश्चर्य/चमत्कार

(c) पद्धतीतील सुधार (d) मानवाचे समाधान/संतोष

What is the ultimate objective of Biotechnology ?

(1) Technological achievement (2) Engineering marvel

(3) Procedural improvement (4) Human satisfaction

31. जैवतंत्रज्ञानाची प्रमुख संकल्पना खालीलपैकी कोणती आहे ?

(1) जीवांमध्ये जगण्यासाठी आवश्यक ते बदल करणे.

(2) नवीन तंत्रांचा शोध लावणे जेणेकरुन जीवित अधिक बलवान होतील.

(3) मूलभूत विज्ञानाचे तंत्रज्ञानामध्ये रुपांतर करणे.

(4) वरीलपैकी कोणताही नाही.

What is the central theme of biotechnology ?

(1) Modifying living organisms for their survival.

(2) To invent new techniques for making living organisms stronger.

(3) To convert basic sciences into technologies.

(4) None of the above

32. पुढील विधानांचा विचार करा :

(अ) जैवतंत्रज्ञान सर्व जीवित प्राण्यांमध्ये चालणारी एक नैसर्गिक जैविक प्रक्रिया आहे.

(ब) जैवतंत्रज्ञानातील उत्पादन बरेच वेळा अपघाती असतात व त्यांना विशिष्टपणे योजावयाची आवश्यकता नसते.

पर्यायी उत्तरे :

(1) दोन्ही बरोबर (2) दोन्ही चूक

(3) (अ) बरोबर व (ब) चूक (4) (ब) बरोबर व (अ) चूक

Consider the following statements :

(a) Biotechnology is a natural Biological process occurring in all the living organisms.

(b) Biotechnological product many a time is an accidental product and doesn't have to be necessarily designed.

Answer options :

(1) Both are correct (2) Both are incorrect

(3) (a) is correct (b) is not (4) (b) is correct (a) is not

पुढील उतारा वाचून त्यावर आधारित 33 ते 36 प्रश्नांची उत्तरे द्या :

वने स्वतःसाठी आवश्यक असलेल्या खतांची निर्मिती स्वतःच करतात व इतर खनिजांबरोबर स्वतःलाच त्यांचा पुरवठा करतात. जंगलातील काही जमीन पाहिली असता आपणास असे दिसते की तेथे सर्व प्रकारचा पालापाचोळा व प्राण्यांचे अवशेष यांचा सतत संचय होत आहे. कवक व जीवाणू या सर्व कचऱ्याचे रूपांतर खत-मातीमध्ये करत आहेत. ही क्रिया सुरुवातीच्या टप्प्यामध्ये ऑक्सिडेशन या प्रक्रियेवरती अवलंबून असते. ही प्रक्रिया सुरु झाल्यानंतर ती पूर्ण होण्यासाठी हवेची आवश्यकता नसते. ही प्रक्रिया पूर्णपणे आरोग्यकारक स्वरुपाची आहे. या प्रक्रियेचा कुणालाही

कसलाही त्रास होत नाही. कुठलाही वाईट वास नाही, माश्या नाहीत, कचरापेट्या नाहीत, कचराभट्ट्या नाहीत, कृत्रिम मळप्रवाह पद्धत नाही, दूषित पाण्याने होणारे रोग नाहीत, नगरपरिषदा नाहीत आणि उंदरे नाहीत. उलटपक्षी जंगलांमध्ये असलेली मुबलक सावली व ताजी हवा या गोष्टींमुळे या ठिकाणांचा उपयोग सहलींसाठी एक उत्तम पर्यटनस्थळ म्हणून केला जातो. सुट्टीच्या कालावधीमध्ये म्हणजेच साधारणतः जुलै व सप्टेंबर महिन्यात पालापाचोळा, प्राण्यांचे अवशेष व इतर कचऱ्याचे खत-मातीत रूपांतर होण्याची प्रक्रिया कधी नव्हे तितकी जलद असते.

वृक्षांसाठी व खाली उगवलेल्या झुडुपांसाठी जमिनीमधील खनिज पदार्थ पाण्यामध्ये मिसळून पातळ द्रावण तयार होते व वनस्पतींच्या मुळांमार्फत वनस्पतींना या गोष्टीचा पुरवठा केला जातो; तसेच ही मुळे झाडांना जमिनीत पक्के रोवून ठेवतात. एखाद्या ठिकाणावरील मातीमध्ये फॉस्फरसचे प्रमाण कमी असले तरी त्या ठिकाणावरील वनस्पतींना या पदार्थांचा योग्य प्रमाणात पुरवठा होतो. पोटॅशियम, फॉस्फेट व इतर खनिज पदार्थ आहे तेथेच एकत्र केली जातात व प्रस्वदेन प्रवाहाद्वारे ते वनस्पतींच्या पानांपर्यंत पोहचविले जातात. तद्नंतर त्यांचा उपायेग एकतर वनस्पतींच्या वाढीसाठी होतो किंवा ते जमिनीवरती पालापाचोळ्याच्या स्वरुपात जमा होतात व त्यांचा उपयोग खत-मातीच्या निर्मितीसाठी आवश्यक असलेला एक घटक म्हणून केला जातो. ही खत-माती पुन्हा वनस्पतींच्या वाढीसाठी वापरली जाते. वनांमध्ये दिसून येणाऱ्या या नैसर्गिक शेतीचे दोन गुणविशेष आहेत. वनस्पतींनी शोषलेले खनिज पदार्थ सतत एका ठिकाणापासून दुसऱ्या ठिकाणी फिरत असतात व जमिनीमधून नव-नवीन खनिज पदार्थ घेऊन या खनिजांच्या संख्येत सातत्याने वाढ होते.

Read the following passage and answer the questions from 33 to 36 :

The forest manures itself. It makes its own humus and supplies itself with minerals. If we see a piece of woodland we find a gentle accumulation of mixed vegetable and animal residues constantly taking place on the ground and that these wastes are being converted by fungi and coat bacteria into humus. The process involved in the early stages of this transformation depends throughout on oxidation : afterwards it takes place in the absence of air. The process is entirely sanitary. There is no nuisance of any kind - no smell, no flies, no dustbins, no incinerators, no artificial sewage system, no water - borne diseases, no town councils, and no rats. On the contrary, the forest affords a place for the ideal summer holiday with sufficient shade and an abundance of pure fresh air. All over the surface of the woods the conversion of vegetable and animal wastes into humus is never so rapid as during the holiday months - July to September.

The mineral matter needed by the trees and the undergrowth is obtained from the subsoil. This is collected in dilute solution in water by the deeper roots, which also help in anchoring the trees. Even in soils markedly deficient in phosphorus, trees have no difficulty in obtaining ample supplies of this element. Potash, phosphate, and other minerals are always collected in situ and carried by the transpiration current for use in the green leaves. Afterwards they are either used in growth or deposited on the floor of the forest in the form of vegetable waste being one of the constituents needed in the synthesis of humus. This humus is again utilized by the roots of the trees. Nature's farming, as seen in the forest, is characterized by two things, a constant circulation of the mineral matter absorbed by the trees and a constant addition of new mineral matter from the vast reserves held in the subsoil.

33. परिच्छेदानुसार वनांना खनिजे कुठून मिळतात?

(अ) पालापाचोळ्यातून (ब) प्राण्यांच्या अवशेषातून
(क) कवक व जीवाणूकडून (ड) मातीतून

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ) व (ब) (2) (अ) व (ड)
(3) फक्त (ड) (4) फक्त (क)

What is the true source of minerals in the forests as per the passage ?

(a) Vegetable residues (b) Animal wastes
(c) Fungi and bacteria (d) Subsoils

Answer options :

(1) (a) and (b) (2) (a) and (d)
(3) only (d) (4) only (c)

34. खालील विधानांचा विचार करा.

(अ) वनखते तयार होण्याची प्रक्रिया वायुजीवी व बिनवायुजीवी असते.
(ब) वन खते प्रकिया सतावणारी नसते असे नाही.

पर्यायी उत्तरे :

(1) दोन्ही विधाने बरोबर (2) दोन्ही विधाने चूक
(3) (अ) बरोबर तर (ब) चूक (4) (ब) बरोबर तर (अ) चूक

Consider the following statements :

(a) Forest manuring is both aerobic and anaerobic.
(b) Forest manuring is not hastle free.

Answer options :

(1) Both are correct (2) Both are incorrect

(3) (a) is correct (b) is not (4) (b) is correct (a) is not

35. **खालीलपैकी कोणते विधान चुकीचे आहे?**

(अ) वनखते प्रक्रिया निरंतर चालू असते.

(ब) पावसाळ्यात ती अतिशय शीघ्र असते.

(क) वने येथे, उत्पादक, पुरवठादायक व उपभोक्ता असतात.

(ड) मानवाचा हस्तक्षेप त्यात नसतो.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ) (2) (क)

(3) (ड) (4) वरील कोणतेही नाही

Which of the following statements is incorrect?

(a) Natural forest manuring goes on round the clock.

(b) It is quicker during monsoons.

(c) Forest acts therein as manufacturer, distributor and consumer.

(d) Man's interference therein is absent

Answer options :

(1) (a) (2) (c)

(3) (d) (4) none of the above

36. **खालील विधाने पहा :**

(अ) पोटॅश व फॉस्फेट इतर ठिकाणाहून आणली जातात.

(ब) त्यांचा उपयोग केवळ खत निर्मितीत होतो.

आता सांगा :

(1) दोन्ही विधाने बरोबर (2) दोन्ही विधाने चूक

(3) (अ) बरोबर तर (ब) चूक (4) (ब) बरोबर तर (अ) चूक

Consider the following statements :

(a) Potash and phosphate are brought from elsewhere.

(b) They are used only in the formation of humus.

Now state whether :

(1) Both are correct (2) Both are incorrect

(3) (a) is correct (b) is not (4) (b) is correct (a) is not

पुढील उतारा वाचून त्यावर आधारित 37 ते 41 प्रश्नांची उत्तरे द्या :

सहानुभूती हे आयुष्यातील मोठे गुपित आहे. पापी प्रवृत्तीवर मात करुन चांगलेपणा ती अधिक सशक्त व दृढ करते. कोणताही विरोध मोडून काढण्याची क्षमता तिच्यात आहे. कठोरातील कठोर हृदयास पाझर फुटेल ही क्षमता देखील सहानुभूतीमध्ये आहे. मानवी स्वभावातील चांगुलपणा या भावनेमुळे अधिक बलवान होत जातो. ती पूर्णपणे प्रेमावर वसलेली भावना आहे. नि:स्वार्थीपणा व निर्लोभी भावना म्हणजेच सहानुभूती होय. जेव्हा आपण एखाद्याला सहानुभूती दाखवितो तेव्हा आपण स्वत:ला त्याच्या जागी ठेवतो. म्हणूनच आपण त्याची मदत करतो, त्याला करुणा दाखवितो, त्याला मुक्त करतो. सहानुभूतीशिवाय प्रेम असू शकत नाही. तसेच सहानुभूती शिवाय मैत्री देखील असू शकत नाही. करुणेप्रमाणेच सहानुभूती व दानशूरपणा देखील दोन्ही बांजूना पवित्र करतात. देणाऱ्याला व घेणाऱ्याला दोघांनाही त्यांच फळ मिळतं. देणाऱ्याला यामुळे आत्मिक सुखाचा, आनंदाचा अनुभव घेता येतो. तर घेणाऱ्यामध्ये यामुळे चांगुलपणा व दानशूरपणा निर्माण होऊन तो दृढ होत जातो.

मानवी हृदयामध्ये प्रेम निर्माण करणारी सहानुभूतीपेक्षा कदाचितच दुसरी कोणती भावना असेल. कठोरातील कठोर माणूस देखील याच्या प्रभावापासून अलिप्त राहू शकत नाही. शक्तीच्या जोरापेक्षा सहानुभूतीमुळे माणूस आज्ञापालन करण्यास तयार होतो. ज्यांच्या समोर सर्व शक्ती निष्प्रभ ठरल्या असतील त्यांच्यावरती एका हळुवार शब्दाचा, एका प्रेमळ नजरेचा प्रभाव पडू शकतो. जिथे सहानुभूतीमुळे आपल्याला प्रेम व आज्ञापालन करणाऱ्यांची संख्या वाढते, तिथे निष्ठुरतेने आपल्याला एक तिरस्कार व विरोधच मिळतो.

सहानुभूतीमुळे मानवतेला श्रेष्ठत्व प्राप्त होते. सहानुभूती म्हणजेच प्रेम, प्रेमाची भावना होय. यामुळेच दबलेल्या व दु:खी व्यक्तींना आपण मदत करु शकतो. जिथे जिथे क्रूरता, अडाणीपणा व दु:ख असेल तिथे-तिथे आपण सहानुभूतीमुळे त्यांच्या जखमांवर फुंकर घालू शकतो. त्यांच्या यातना कमी करु शकतो. अती दु:खाची किंवा शोकाची दृश्ये करुणामय व्यक्तीच्या मनात घर करुन राहतात. तो त्याकडे दुर्लक्ष करु शकत नाही. सहानुभूती व न्याय यामुळे जगातील अनेक वाईट चालीरिती संपुष्टात आलेल्या आहेत. मग ती अमेरिका, इंग्लंड व फ्रान्समधील गुलामगिरी असेल,

लोकांचा अडाणीपणा असेल किंवा तळागाळातील लोकांची अप्रगत परिस्थिती असेल. जगातील थोर स्त्री-पुरुषांमध्ये असलेल्या सहानुभूतीमुळे हे सगळं बदलू शकलं.

Read the following passage and answer the questions from 37 to 41 :

Sympathy is a great secret of life. It overcomes evil, and strengthens good. It disarms resistance, melts the hardest heart, and develops the better part of human nature. It is founded on love. It is but another word for disinterestedness and affection. When we have sympathy for any one we see ourselves in his place and therefore we help him; we relieve him. There can be no love without sympathy. Like mercy, sympathy and benevolence are twice blessed, blessing both the giver and the receiver. While they bring forth an abundant fruit of happiness in the heart of the giver, they enhance kindness and benevolence in the heart of the receiver.

Hardly can there be any other attitude generating love in the human heart. Even hardest of the hard core persons cannot remain aloof of its influence. It enforces much more than force can. A kind word, or a kind look, can do wonders on those upon whom coercion has been tried in vein. While sympathy invites love and obedience, harshness provokes aversion and resistance.

Sympathy glorifies humanity. It is synonym of love. It enables us to help the sorrow - stricken and the oppressed. Wherever there is cruelty, or ignorance, or misery, sympathy consoles and alleviates. The sight of grief, the sound of a groan, hold a sympathetic mind. Sympathy and justice have eradicated very many evil practices of the world, be they abolition of slavery in America, England and France, the uneducatedness and ignorance of the people or the backwardness at the lowly people. The sympathy that the great people had, could only bring in the improvement for all these.

37. **जगातील हुकूमशहा क्रूरतेपक्षा सहानुभूतीमुळे जास्त यशस्वी होऊ शकतात कारण –**

(अ) मानवी हृदयाला स्पर्श करण्याची क्षमता कदाचितच सहानुभूतीशिवाय दुसऱ्या कोणत्या भावनेमध्ये असेल.
(ब) आम्हाला कोणाची व कशाची पर्वा नाही हे अयोग्य धोरण आहे.
(क) एक चांगला प्रेमळ शब्द नियंत्रण मिळविण्यामध्ये कामाला येतो.
(ड) सहानुभूतीमुळेच आज्ञापालन व प्रेम करणारे लोक मिळू शकतात.

पर्यायी उत्तरे :

(a) (अ) आणि (ब) (b) (अ) आणि (ड)
(c) (अ) आणि (क) (d) वरील सर्व

Autocrats will be able to rule more successfully with the help of sympathy than with cruelty because :

(a) Sympathy has the capacity to touch one's heart more than anything.
(b) Their 'don't care' policy is not a correct policy.
(c) A kind word goes a long way in establishing control.
(d) Sympathy brings in love and obedience.

Answer options :

(1) (a) and (b) (2) (a) and (d)
(3) (a) and (c) (4) all the above

38. **सहानुभूती हे जगातील मोठे गुपित का आहे?**

(अ) कारण याशिवाय आयुष्य जगणे शक्य नाही.
(ब) जगात शांतता प्रस्थापित करण्याचं हे एक साधन आहे.
(क) अडाणी लोकांवरती राज्य करणं यामुळे शक्य होतं.
(ड) थोडीशी सहानुभूती दाखविल्यास आपण लोकांची मनं जिंकू शकतो.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ) (2) (ब) आणि (क)
(3) (ड) (4) (अ) आणि (ड)

Why is sympathy one of the great secrets of life ?

(a) Because life is not possible without it.
(b) It is the best way to establish world peace.
(c) It is possible to rule over ignorant people with it.
(d) A little show of sympathy can win over people.

Answer options :

(1) (a) (2) (b) and (c)
(3) (d) (4) (a) and (d)

39. **सहानुभूतीला 'ट्वाईस ब्लेसिंग' (दुहेरी आशीर्वाद) असे का म्हटले आहे?**

(1) कारण देणाऱ्याला याचं जास्त फळ मिळते.
(2) कारण यामुळे देणाऱ्यामध्ये सहानुभूती आणखी वाढते.
(3) कारण घेणारा हा देणाऱ्याला आशीर्वाद देतो.
(4) वरीलपैकी कोणतेही नाही

Why is sympathy a twice blessing:

(1) Because it gives to the giver extra fruits.
(2) Because it creates double sympathy in the giver .
(3) Because the receiver blesses the giver.
(4) None of the above

40. **सहानुभूतीमुळे आपण जगामध्ये एकता साधू शकतो कारण :**

(अ) सहानुभूतीची व्याप्ती मोठी आहे.
(ब) जगाची एकता हा देखील लोककल्याणाचा एक भाग आहे.
(क) भेदभाव न करता सर्वांची उन्नती साधणे हाच सहानुभूतीचा हेतू आहे.
(ड) बंधुभाव व शांतता यासाठी आपल्याला सहानुभूती ही भावना एकत्र बांधते.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ)
(2) (अ), (ब) आणि (क)
(3) (ब) आणि (क)
(4) वरील सर्व

Sympathy can help in uniting the world because :

(a) the scope of sympathy is wide.
(b) unity of the world is a part of public philanthropy.
(c) it endeavours to alleviate all without discrimination.
(d) it unites us in a bond of peace and brotherhood.

Answer options :

(1) (a)
(2) (a), (b) and (c)
(3) (b) and (c)
(4) All the above

41. **जगातील काही वाईट प्रथा मोडीत निघाल्या कारण :**

(अ) काही लोकांना हा प्रश्न कळाला.
(ब) काही स्त्री-पुरुषांची या वाईट प्रथा सहन करणाऱ्या लोकांच्या जागी स्वतःला ठेवून पाहिलं.
(क) काही लोकांचा लोककल्याणामध्ये विश्वास असतो.
(ड) सहानुभूती व न्याय या दोन गोष्टींमुळे या प्रथा मोडीत निघतील असा काही जणांचा विश्वास होता.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ)
(2) (ब)
(3) (ब) आणि (क)
(4) (ब) आणि (ड)

Some of the world's evil practices were eradicated due to :

(a) the capacity of some people to understand the problem.
(b) some men and women put themselves in the place of those who were at the receiving end of the practice.
(c) some people believed in public philanthropy.
(d) some people believed sympathy and justice were the answer to the problem.

Answer options :

(1) (a)
(2) (b)
(3) (b) and (c)
(4) (b) and (d)

पुढील उतारा वाचून त्यावर आधारित 42 ते 45 प्रश्नांची उत्तरे द्या :

समाजशास्त्र, मानववंशशास्त्रज्ञ, तत्त्वज्ञ आणि धर्मशास्त्राचे जाणकार हे 'धर्म' या संकल्पनेचा अर्थ अनेक छटांसह मांडतात. सर्वसामान्य माणसाला मात्र 'धर्म' म्हणजे काय, ते सहसा माहीत नसते किंवा ते अचूक शब्दांत मांडणे जमलंच पाहिजे असाही त्याचा अट्टाहास नसतो. धर्माचा अभिमान मात्र त्याला असतो. धर्माची निवड आपल्या हाती नाही, ती जन्मजात आहे. मग ज्याची निवडही आपण केलेली नसते, याचा अभिमान आपल्याला का असतो? कसा जडतो? तर तो जडतो संस्कारांतून, सवयीतून. लहानपणापासून त्या धर्माशी, त्या धर्मातील विधी-उपचारांशी, सणांशी एक जवळीक निर्माण होते. या जवळीकीतून प्रेम निर्माण होते. या प्रेमात, जवळिकीत कुठेतरी सुरक्षितता वाटते. कुठल्याही गोष्टीची सवय जडण्यामागे सातत्य असावंच लागतं, सातत्य म्हणजे सुसंगत, समान, निरंतर अस्तित्व. या सातत्यासाठी एक व्यवस्था अपरिहार्य ठरते. व्यवस्था काही अचनाक निर्माण होत नाही. तिच्यामागे निश्चित विचारप्रक्रिया असते. धर्मव्यवस्था तयार होण्यामागेही विचारप्रक्रिया असते. ती कोणती?

आपल्या भोवतालच्या विराट सृष्टीचं आकलन जसंजसं माणसाला झालं असेल, तसंतसं या सृष्टीतलं आपलं स्थान काय, ते शोधण्याची इच्छाही त्याच्या मनात उत्पन्न झाली असले. इवलसं मूल जन्मताना पाहून माणूस आनंदल असेल, तितकाच कुणाच्या मृत्यूने तो कासावीस झालाच असेल. आपलं जगणं क्षणभंगूर आहे, अशाश्वत आहे, परावलंबी आहे, कालबद्ध आहे, याची जाणीव त्याला झाली असेल. त्याचवेळी या सृष्टीतला जीवनप्रवाह मात्र अखंड, अनंत, मुक्त, कालातीत आणि शाश्वत आहे याची खोल जाणीव त्याला झालीच असेल. जीवनातील शाश्वत-परमोच्च सत्याचा शोध, हेच मानवी जीवनाचं खर ध्येय असलं पाहिजे, हेही त्याला जाणवलं असावं. ध्येय साधायचं तर विचार आणि कृती या दोन्हींची गरज असते. त्यात चिकाटी आणि सातत्यही पाहिजे. ध्येयावरील विश्वासाचं निष्ठेत, श्रद्धेत रुपांतर झालं की मग ती निष्ठाच माणसाला कार्यप्रवण करते. तेव्हा ध्येयांच भान जागविणारी अशी व्यापक व्यवस्था किंवा मार्ग म्हणजेच धर्म. ध्येय ज्या व्यवस्थेतून साधायचं आहे, त्या व्यवस्थेत कालानुरूप सुधारणा होतात. त्यामुळे धर्मातही सुधारणा होते, नवा धर्म-पंथ निर्माण होणे उचितच ठरते.

42. धर्माचा अभिमान सर्वसामान्यांना का असतो?

(अ) धर्म जन्मजात असतो.

(ब) धर्मामुळे माणसाला सुरक्षित वाटते.

(क) धर्माची सवय माणसाच्या मनात धर्माबद्दल प्रेम निर्माण करते.

(ड) धर्म निरंतर असतो.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ) आणि (ड) (2) (ब) आणि (ड)

(3) (ब) आणि (क) (4) (क) आणि (ड)

43 धर्म माणसाला कार्यप्रवण करतो असे का म्हटले जाते?

अ. कारण माणूस धर्मावर निष्ठा ठेवतो आणि ही निष्ठाच त्याला कार्यप्रवण करते.

ब. धर्म माणूस चिकाटीने पाळतो.

क. कारण धर्म पाळणे म्हणजे ध्येयाचे भान ठेवणे असते.

ड. कारण धर्म ही सवय असते.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (ब) आणि (क) (2) फक्त (अ)

(3) (अ) आणि (क) (4) (अ), (क) आणि (ड)

44. मृत्यूच्या जाणिवेमुळे माणसाला प्रगल्भता का येते?

अ. कारण आपले जगणे शाश्वत आहे हे त्याला कळते.

ब. कारण आपले जगणे पराधीन आहे हे त्याला कळते.

क. कारण आपल्या मृत्यूने संपूर्ण सृष्टिचक्र थांबणार नाही हे त्याला कळते.

ड. कारण जगणे कधीतरी संपणारच पण त्यापूर्वी आपण काहीतरी अर्थपूर्ण केले पाहिजे हे माणसाला कळते.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ) आणि (ब) (2) (ब) आणि (क)

(3) (अ), (ब) आणि (क) (4) (ब), (क) आणि (ड)

45. सर्वसामान्य माणसाला धर्म म्हणजे काय ते का माहीत नसते?

अ. कारण 'धर्म' या संकल्पनेला अनेक छटा असतात.

ब. कारण धर्म त्याने एक सवय म्हणून स्वीकारलेला असतो.

क. धर्माचा त्याला अभिमान असतो.

ड. धर्म म्हणजे काय ते जाणून घेण्याचा अट्टाहास त्याने केलेला नसतो.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (ब) आणि (क) (2) (अ) आणि (ड)

(3) (अ), (ब) आणि (क) (4) (अ), (ब) आणि (ड)

Read the following passage and answer the questions from 46 to 48 :

Is India becoming a proponent of apartheid? Not apartheid based on race, but on gender? The recent proposal to create special banks which will cater only to women customers has created a controversy. While the 'women's bank' has been widely hailed by many as a socially progressive idea in that most women would feel more comfortable dealing with other women in a women-only situation, there are dissenting voices which say that such proposals, well-meant though they are, will serve to further ghettoise women in an already oppressively male-centric scheme of things.

Proponents of this point of view argue that what is needed is not to co-coon women in protective environments specially reserved for them - be they in the form of 'ladies' coaches in trains or in the Metro, or 'pink' auto-rickshaws meant only for women passengers - but to enable them to share common public spaces and services with their male counterparts without fearing for their safety.

'Women's only, banks, and similar facilities, isolate women from the social mainstream. Such discrimination, as well-intentioned as it undoubtedly is, consituttes a form of apartheid based not on race or skin colour but on gender. At best, it is like the 'equal but separate' policy that some southern American states followed, whereby 'coloureds' and white people had segregated schools and separate seats on public transport.

In effect, this is another way of saying that the 'solution' to violent gender crimes like rape-which is a horrifyingly everyday occurrence in India - is to lock up women in the safe custody of their homes and not allow them out in public. The response to such 'solutions' of course, is that it is not the presence of women in public places which is the cause of rape but the predatoriness of men, who are the ones who should be kept under lock and key where they can't do harm to anyone.

The only real and lasting solution to crimes against women is to stop discriminating against them, even with the best of intentions. Instead of being 'protected' from men, women want men to be educated - or rather, re-educated - on gender issues so that they no longer pose a danger to women.

It's a long-haul solution. But it's the only one that we can all bank on, women as well as men.

46. Women's bank in a way :

(1) Protects women all around from being oppresed
(2) Emancipates women from the clutches of men
(3) Confirms and perpetuates male dominance
(4) Gives economic freedom to women

47. "Ghetto" is a :

(1) Place where marriages take place with or without the consent of women.
(2) Custom where women live in salvery against their wishes.
(3) Place where people of a group live in poor conditions.
(4) Place where the undertials are tormented by the law enforcing agencies.

48. What would women want?

(1) Special protection
(2) Men should be kept under lock and key
(3) Parity with men
(4) Economic freedom to get fully emancipated

Read the following passage and answer the questions from 49 to 50 :

A terrible combat ensued. The shark and seemed to roar, if I might say so, the blood rushed in torrents from its wound. The sea was dyed red, and through the opaque liquid I could distinguish nothing more. Nothing more, until the moment, when like lightning, I saw the undaunted captain hanging on to one of the creature's fins, struggling as he was, hand to hand with the monster and dealing successive blows at his enemy. Yet unable to give a decisive one.

49. 'A terrible combat ensued' here implies :

(1) A battle between the two sharks ended.
(2) A contest between the captain and the shark ended.
(3) A battle between the captain and the shark followed.
(4) Warfare between the captain and the shark concluded.

50. The writer describes the captain as...............

(1) scared (2) angry
(3) disturbed (4) fearless

51. **फळांच्या तीन करंड्यात आंबे, केळी, चिकू व पेर ही फळे भरलेली आहेत. आंबे व केळी या फळांची संख्या समान आहे. चिकू केळींच्या दुप्पट आहेत. पेरची संख्या चिकू व केळी मिळून होणाऱ्या संख्येच्या इतकी 3/4 आहे, तीन करंड्यात मिळून 1000 फळे आहेत तर त्यात पेर व चिकू यांची अनुक्रमे संख्या किती असेल?**

(1) 320, 360 (2) 360, 320
(3) 120, 360 (4) 160, 320

Three containers are filled with mangoes, bananas, chikkus and pears. Mangoes and bananas are equal in number. Chikkus are double that of bananas. Pears are 3/4 of that of chikkus and bananas together. If total number of fruits in three containers is 1000 how many pears and chikkus are there?

(1) 320, 360 (2) 360, 320
(3) 120, 360 (4) 160, 320

52. **हा संकेत कोणत्याही आकारात काढला तरी त्याचा अर्थ आहे, x + 5 आहे,** 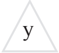 **हा संकेत कोणत्याही आकारात काढला तरी त्याचा अर्थ आहे, y^2 जेथे x आणि y या संख्या आहेत. तर दिलेल्या राशीची किंमत किती?**

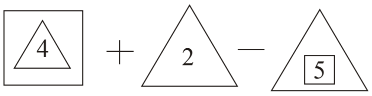

(1) 425 (2) 104
(3) 58 (4) 18

A symbol **, drawn to any size, means X +5 and the symbol** 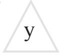 **drawn to any size means 42, where x and y are numbers. Then what will be the value of the given relation ?**

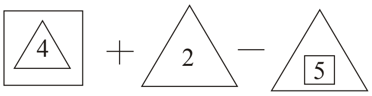

(1) 425 (2) 104
(3) 58 (4) 18

53. **200 मीटर लांबीची एक मालगाडी ताशी 48 किमी वेगाने प्लॅटफॉर्मवर उभ्या असलेल्या माणसाला पार करते. त्याचवेळी उलट्या दिशेने ताशी 60 किमी वेगाने जाणारी 150 मीटर लांबीची गाडीही त्या माणसाला पार करते. त्या दोन गाड्यांना त्या माणसाला पार करायला लागणाऱ्या वेळेत कितीचा फरक पडतो?**

(1) 6 मिनिट (2) $^1/_4$ मिनिट
(3) $^3/_{20}$ मिनिट (4) 6 सेकंद

A 200 m long goods train crosses a man standing on the platform at a speed of 48 km/hr. At the same time another goods train 150 metres long crosses that man at a speed of 60 km/hr in the reverse direction. Calculate the difference between time taken by both the trains to cross the man ?

(1) 6 m (2) $^1/_4$ m
(3) $^3/_{20}$ m (4) 6 seconds

54. **एका शब्द संयोजन यंत्रास जेव्हा शब्दांची एक ओळ इनपुट म्हणून दिली जाते, त्यावेळी ते यंत्र त्या ओळीला एका पायरीत एका विशिष्ट नियमानुसार व्यवस्थित संयोजित करते. खाली इनपुट म्हणून दिलेली माहिती व संयोजनाच्या पायऱ्या दिलेल्या आहेत.**

इनपुट → NO, GO, Fit, COUNTER, FORCE, I, TURN, NET
पायरी I → I, NO, GO, Fit, COUNTER, FORCE , TURN, NET
पायरी II → I, GO, NO, Fit, COUNTER, FORCE , TURN, NET
पायरी III → I, GO, NO, Fit, NET, COUNTER, FORCE , TURN
पायरी IV → I, GO, NO, Fit, NET, TURN, COUNTER, FORCE
पायरी V → I, GO, NO, Fit, NET, TURN, FORCE, COUNTER

जर इनपुट "Class, Rat, An, UP, PEN, TRUE" **असेल तर,**
"An, UP, Class, Rat, PEN, TRUE" **हे कोणत्या पायरीत येईल?**

(1) I (2) II
(3) III (4) IV

When a line of words is given as an input to a word-processing machine, the machine rearranges the line in a step by a definite rule. The input and the steps of re-arrangements are given below :

Input → NO, GO, Fit, COUNTER, FORCE, I, TURN, NET
Step I → I, NO,GO, Fit, COUNTER, FORCE, TURN, NET
Step II → I, GO, NO, Fit, COUNTER, FORCE, TURN, NET
Step III → I, GO, NO, Fit, NET, COUNTER, FORCE, TURN
Step IV → I, GO, NO, Fit, NET, TURN, COUNTER, FORCE
Step V_ → I, GO, NO, Fit, NET, TURN, FORCE, COUNTER

If the input is, "Class, Rat, An, UP, PEN, TRUE" then,

"An, UP, Class, Rat, PEN, TRUE" will be in what step ?

(1) I (2) II

(3) III (4) IV

55. **एका क्रिकेट खेळाडूंची चेंडू फेकण्याची सरासरी 24.85 धावा प्रति विकेट होती. एका मॅचमध्ये त्याने 52 धावा देऊन 5 विकेट घेतल्या. त्यानंतर त्याची चेंडू फेकण्याची सरासरी 0.85 एवढी कमी झाली तर अंतिम मॅच खेळण्यापूर्वी त्याने घेतलेल्या विकेटची संख्या किती होती?**

(1) 64 (2) 72

(3) 80 (4) 96

The balling average of a cricket player was 24.85 runs per wicket. In a match he took 5 wickets, giving 52 runs. Then his balling average got reduced by 0.85. Then how many wickets had he taken, before playing the last match ?

(1) 64 (2) 72

(3) 80 (4) 96

56. O, P, Q **हे कप व बशांचे संच आहेत. विशिष्ट क्रमाने नसलेल्या या संचांविषयी पुढील माहिती वाचा.**

(अ) एकरंगी कपांचा रंग निळा, पांढरा व पिवळा आहे. (ब) एकरंगी बशांचा रंग लाल, गुलाबी आणि पांढरा आहे.

(क) कोणताही संच एका रंगाचा नाही. (ड) संच O च्या कपाचा रंग पिवळा नाही.

(इ) संच P च्या कपाचा रंग निळा नाही. (ई) संच Q च्या कपाचा रंग पांढरा नाही.

(उ) संच Q च्या बशीचा रंग लाल नाही. (ऊ) संच O ची बशी पांढरी आहे.

संच P च्या बशी व कपाचा अनुक्रमे रंग कोणता?

(1) पांढरा व लाल (2) पिवळा व गुलाबी

(3) लाल व पांढरा (4) गुलाबी व पिवळा

O, P and Q are three sets of cup and saucer'. Read the following information about these sets which are not in any particular order :

(a) Cups are blue, white and yellow in colour.

(b) Saucers are red, pink and white in colour.

(c) No set is unicoloured.

(d) Cup of the set O is not yellow in colour.

(e) Cup of the set P is not blue in colour.

(f) Cup of the set Q is not white in colour.

(g) Saucer of the set Q is not red in colour.

(h) Saucer of the set O is white in colour.

What are the colours of saucer and cup respectively of set P?

(1) White and red (2) Yellow and pink

(3) Red and white (4) Pink and yellow

57. (अ) P, Q, R, S, T आणि U हे सहा विद्यार्थी आहेत, जे वेगवेगळ्या विषयात पदव्युत्तर पदवीसाठी अध्ययन करीत आहेत. त्यांचे विषय आहेत - इंग्रजी, इतिहास, तत्त्वज्ञान, भौतिकशास्त्र, सांख्यिकी, आणि गणित परंतु त्याच क्रमाने असतील असे नाही.

(ब) त्यांच्यापैकी दोन जण वसतिगृहात राहतात, दोघे पेईंगगेस्ट म्हणून राहतात आणि उर्वरित दोघे आपापल्या घरी राहतात.

(क) R पेईंगगेस्ट नाही आणि तत्त्वज्ञानाचे अध्ययन करतो.

(ड) इतिहासाचे अध्ययन करणारा विद्यार्थी आपल्या घरी राहतो आणि सांख्यिकीचे अध्ययन करणारा विद्यार्थी पेईंगगेस्ट म्हणून राहत नाही.

(इ) T गणिताचे तर S भौतिकशास्त्राचे अध्ययन करतो.

(ई) U आणि S वसतिगृहात राहतात.

(उ) T पेईंग गेस्ट म्हणून राहतो आणि Q आपल्या घरी राहतो.

तर खालीलपैकी कोणती जोडी बरोबर नाही?

(1) U - इतिहास (2) P - इंग्रजी

(3) P - पेईंग गेस्ट (4) R - स्वतःचे घर

(a) The six students P, Q, R, S, T and U are studying different subjects at post graduate level. Their subjects are English, History, Philosophy, Physics, Statistics and Mathematics, not necessarily in the same order.

(b) Out of them two live in hostel, two live as paying-guests and remaining two live at home.

(c) Ris not paying-guest and studies Philosophy.

(d) The student studying History, lives at home and the student studying Statistics does not live as

paying-guest.

(e) T studies Mathematics and S studies Physics,

(f) U and S live in hostel.

(g) T lives as paying-guest and Q lives at home.

Then which of the following pair is not correct?

(1) U - History (2) P - English

(3) P - Paying guest (4) R - at home

58. **प्रश्नचिन्हाच्या जागी योग्य पर्याय निवडा.**

जर Audio = 85 असेल, Video = 80 असेल, तर Radio = ?

(1) 88 (2) 83

(3) 47 (4) यांपैकी कोणतेही नाही

Select proper alternative in place of the question-mark ?

If Audio=85, Video=80 then Radio= ?

(1) 88 (2) 83

(3) 47 (4) None of the above

59. **A, B, C, D, E, F, G, H, I आणि J हे दहा सदस्य, X आणि Y या दोन टीममध्ये विभागलेले आहेत. प्रत्येक टीममध्ये पाच सदस्य आहेत. दोन्ही टीमच्या सदस्यांना समोरासमोर दोन रांगांमध्ये असे बसविले आहे की 'X' टीमच्या एका सदस्याच्या बरोबर समोर Y टीमचा एक सदस्य आहे व त्यांची तोंडे एकमेकांकडे आहेत. 'X' टीमच्या सदस्यांची तोंडे उत्तर दिशेला आहेत. D, A च्या उजवीकडे तिसरा आहे. आणि G च्या एकदम समोर बसला आहे. B, G च्या निकटतम उजवीकडे बसलेला आहे. आणि त्याचे तोंड दक्षिणेकडे आहे. H, B च्या उजवीकडे तिसरा आणि F च्या एकदम समोर बसला आहे. C हा A आणि E च्या मध्ये असून I च्या समोर बसलेला आहे.**

खालीलपैकी कोणता व्यक्तीसमूह एकाच रांगेत बसलेला आहे?

(1) HIE (2) ACB

(3) CDI (4) HIG

The ten members A, B,C, D, E, F,G, H, I and J are divided into two teams X and Y. Five members are in each team. The members of both the teams are seating in two rows, such that, exact opposite of each member of 'X' team, there is a member of Y team facing each other. The members of 'X' team are facing North. D is third to the right of A and is seating exact opposite of G. B is immediate right of G and is facing south. H is third to the right of B and exact opposite of F. C is between A and E and exact opposite of I.

Which group is seating in the same row ?

(1) HIE (2) ACB

(3) CDI (4) HIG

60. **एका परीक्षेत एकूण विद्यार्थ्यांच्या 35% विद्यार्थी हिन्दी या विषयात अनुत्तीर्ण झाले; 45% विद्यार्थी इंग्रजीत अनुत्तीर्ण झाले आणि 20% विद्यार्थी दोन्ही विषयात अनुत्तीर्ण झालेत. तर एकूण विद्यार्थ्यांच्या शेकडा किती विद्यार्थी दोन्ही विषयात उत्तीर्ण झाले?**

(1) 10 (2) 20

(3) 30 (4) 40

In an examination, 35% of the total students failed in Hindi; 45% failed in English and 20% failed in both. What percent of total students passed in both the subjects?

(1) 10 (2) 20

(3) 30 (4) 40

61. **क्रमाने येणारी पुढील आकृती दिलेल्या पर्यायांमधून निवडा.**

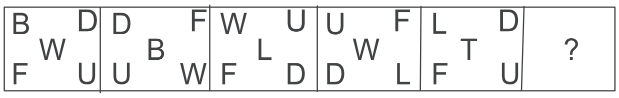

(1) 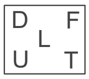

(2) 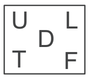

(3) 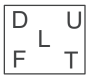

(3) 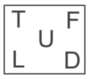

Select the figure from given alternatives, which will continue the sequence :

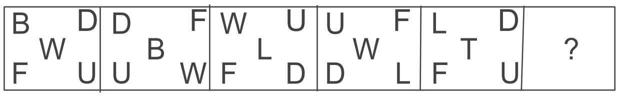

(1) 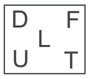

(2) 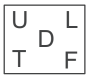

(3) 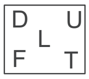

(4) 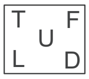

62. **माणसे नसणाऱ्या देशातील एका गावात माणसांच्या मेंदूची रचना अशी झाली आहे की लोक चौकशीचे उत्तर दोन वाक्यात देतात. यातील एक वाक्य नेहमीच्या तथ्याचे वर्णन करते व दुसरे अस्तित्वात नसलेल्या तथ्यांचे वर्णन करते. यांच्यापैकी एकजण या भागातील सर्वोत्तम धनुर्धारी आहे. स्वतःच्या धनुकौशल्याचा विकास करण्यासाठी त्याच्याकडून सूचना मिळविण्यासाठी तुम्ही तेथे गेला आहात. त्या ठिकाणी पोहोचल्यावर वडाच्या छायेत बसून गप्पांचा आनंद लुटणाऱ्या तीन व्यक्ती तुम्हाला आढळल्या. यातील दोघे स्वतःच्या धनुष्याची डागडुजी करत होते. जेव्हा तुम्ही चौकशी सुरु केली तेव्हा त्यांनी पुढील प्रतिसाद दिला,**
अनू म्हणाला, ''हे माझे धनुष्य आहे, पण मी आमच्यातील श्रेष्ठ धनुर्धारी नाही.''
बनू म्हणाला, ''हे माझं धनुष्य नाही, अनू गावातील सर्वोत्तम धनुर्धारी आहे.''
चानू म्हणाला, ''मी कधीच धनुष्याला स्पर्श करत नाही. बनु सर्वोत्तम धनुर्धारी आहे.''
तुम्हाला कोणाकडून धनुकौशल्याची सूचना मिळतील?

(1) अनू व बनू या दोघांकडून (2) अनू किंवा बनूकडून
(3) फक्त अनूकडून (4) फक्त बनूकडून

In a small village in no man's land, brains of people are wired to answer inquiries in two sentences. One of the sentences always describes the fact as it is and the other describes nonexistent thing. One among them is the best archer of the area and you are there to get some tips from him for developing your archery skills. On reaching the place you find three persons sitting in the shadow of a banyan tree enjoying gossip. Two of them were busy mending their own arches. When you started inquiring with them, their responses were as follows: Aanu said, "This is my arch. But I am not the best archer among us. Banu said, "This is not my arch. Aanu is the best archer of this village. Chanu said, "I never touch the arch. Banu is the best archer". From whom will you get the tips about archery?

(1) From both Aanu and Banu (2) From Aanu or Banu
(3) From Aanu only (4) From Banu only

63. **एका निवडणुकीत 8% मतदारांनी मतदान केले नाही. या निवडणुकीत फक्त दोनच उमेदवार होते. निवडून आलेल्या उमेदवारास एकूण मतांच्या 48% मते मिळून त्याने 1100 मतांनी दुसऱ्या उमेदवाराचा पराभव केला. तर निवडणुकीत एकूण मतदार किती होते?**

(1) 21000 (2) 23500
(3) 22000 (4) 27500

In an election, the voting power was not used by 8% voters. There were only two candidates in this election. The elected candidate got 48% votes, out of the total votes and he defeated the other candidate by 1100 votes. How many total voters were there in the election ?

(1) 21000 (2) 23500
(3) 22000 (4) 27500

64. **ताशी 60 कि.मी. वेगाने गेल्यास मोनोरेल वेळेवर पोहचते. जर वेग 20 कि.मी. ने वाढविला तर एक तास लवकर पोहोचते, तर मोनारेल एकूण किती अंतर कापते?**

(1) 240 कि.मी. (2) 250 कि.मी.
(3) 260 कि.मी. (4) 270 कि.मी.

When the speed of a monorail is 60 km/hr it reaches on time. If the speed is increased by 20 kms it reaches one hour earlier then how much distance does the monorail cover ?

(1) 240 km (2) 250 km

(3) 260 km (4) 270 km

65. @,δ ,*, $ आणि % या प्रतिकांचा अर्थ पुढीलप्रमाणे लावण्यात आलेला आहे.

P δ Q चा अर्थ आहे, P, Q पेक्षा लहान नाही.

P * Q चा अर्थ आहे, P, Q पेक्षा मोठा नाही.

P % Q चा अर्थ आहे, P, Q पेक्षा मोठा नाही आणि Q एवढा नाही.

P $ Q चा अर्थ आहे, P, Q पेक्षा लहान नाही आणि Q एवढा नाही.

P @ Q चा अर्थ आहे, P, Q पेक्षा मोठाही नाही किंवा Q पेक्षा लहानही नाही.

दिलेल्या विधानांना सत्य मानून, त्यावरून काढलेले तीन निष्कर्ष I, II, III पैकी निश्चितपणे कोणता/कोणते सत्य आहे/आहेत ते शोधून त्यानुसार उत्तरासाठी योग्य पर्याय निवडा.

विधाने : B% N; NδF ; F * H

निष्कर्ष : I - H$N

II - F%B

III - B%H

(1) फक्त I आणि II सत्य आहेत (2) फक्त I आणि III सत्य आहेत

(3) फक्त II आणि III सत्य आहेत (4) एकही सत्य नाही

The meanings of @, 8, *, $, and % are as follows :

P δ Q means, P, is not less than Q.

P * Q means, P, is not greater than Q.

P % Q means, P, is not greater than Q and not equal to Q.

P $ Q means, P is not less than Q and not equal to Q.

P @ Q means, P is not greater than or less than Q.

Considering the statements true, which of the conclusion/s I, II, III is/are perfectly true ?

Select the correct alternative.

Statement : B%N; NSF; F*H

Conclusion : I - H$N

II - F%B

III - B%H

(1) Only I and II are correct (2) Only I and III are correct

(3) Only II and III are correct (4) No one is correct

66. प्रश्नचिन्हाच्या जागी योग्य पर्याय निवडा.

16	12	17
22	18	15
19	15	16
35	27	?

(1) 19 (2) 29

(3) 33 (4) 32

Select proper alternative in place of the question-mark

16	12	17
22	18	15
19	15	16
35	27	?

(1) 19 (2) 29

(3) 33 (4) 32

67. **सारणीत पाच राज्यांची, पाच वर्षांची लोकसंख्या लाखात दिलेली आहे.**

राज्ये → वर्ष ↓	A	B	C	D	E
2003	15.6	22.6	18.4	16.6	24.2
2004	16.8	20.8	19.2	18.2	23.8
2005	18.8	24.2	19.8	17.8	25.8
2006	18.4	26.4	20.8	19.8	26.4
2007	20.2	28.2	22.6	22.4	28.2

राज्य A आणि B मिळून सर्व वर्षांच्या सरासरी लोकसंख्येचे, राज्य, C, D आणि E मिळून सर्व वर्षांच्या सरासरी लोकसंख्येशी अनुक्रमे प्रमाण काय?

(1) 51 : 82 (2) 53 : 81

(3) 52 : 83 (4) 53 : 85

The population of five states, of five years, is given in lacs, in the table :

States→ Years ↓	A	B	C	D	E
2003	15.6	22.6	18.4	16.6	24.2
2004	16.8	20.8	19.2	18.2	23.8
2005	18.8	24.2	19.8	17.8	25.8
2006	18.4	26.4	20.8	19.8	26.4
2007	20.2	28.2	22.6	22.4	28.2

What is the proportion of the average population of all years of the states A and B taken together, with the average population of all years of the states C, D and E taken together, respectively ?

(1) 51 : 82 (2) 53 : 81

(3) 52 : 83 (4) 53 : 85

68. **दिलेल्या व्यवस्थेचे अध्ययन करुन निम्नलिखित शृंखलेतील क्रमाने येणारे पुढील पद शोधा :**

F@53R$JPE1H%IQ4B8AW2UG6*9ZNM©V

5RJ ; 1% Q ; 8WU ; ?

(1) δN© (2) 69Z

(3) ✻δM (4) ✻δN

Learn the system and find the next term in the given series :

F@53R $ JPE1H% IQ4B8AW2UG6*98ZNM©V 5R] ; 1%Q; 8WU; ?

(1) δN© (2) 69Z

(3) ✻δM (4) ✻δN

69. **खालील अक्षर त्रिकोणावरून ती व्यवस्था काय आहे ते ओळखा. त्या व्यवस्थेच्या आधारावर सर्वांत खालच्या ओळीवर तुमच्या उजवीकडून तिसरे अक्षर कोणते?**

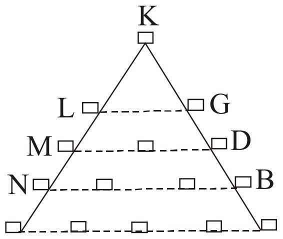

(1) A (2) C

(3) F (4) J

From the following alphabet triangle find out what that system is. On the basis of the system, which is the third letter on the base line from your right?

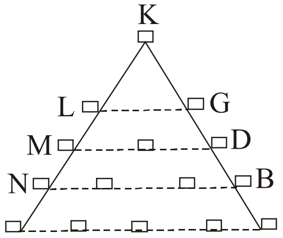

(1) A (2) C

(3) F (4) J

70. त्रिकोण ABC हा समभुज त्रिकोण आहे. तर OBC हा समद्विभुज त्रिकोण आहे. जर ∠ BOC हा 100^0 चा असेल तर ACO किती असेल?

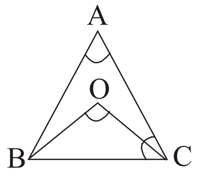

(1) 20^0 (2) 30^0

(3) 60^0 (4) 45^0

Triangle ABC is an equilateral triangle. Triangle OBC is an isosceles triangle. If angle BOC is 100%; then how much will the ACO be ?

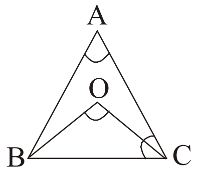

(1) 20° (2) 30°

(3) 60° (4) 45°

71. पाच एकसारखे डबे आहेत. त्यात वेगवेगळ्या वस्तू बंद असून, आतील सामग्रीचे विवरण दर्शक लेबल डब्यावर पुढीलप्रमाणे लावलेले आहेत.

सामग्री		**लेबल**
दोन चेंडू 2	–	BB
दोन पेन	–	PP
दोन घड्याळ	–	WW
एक घड्याळ व एक चेंडू	–	WB
एक घड्याळ व एक पेन	–	WP

कोणीतरी या डब्यांचे लेबल्स अशाप्रकारे बदलविले की, कोणत्याही डब्यामध्ये ती सामग्री नाही, जिचे लेबल त्या डब्यावर आहे. जर WB आणि PP लेबल लावलेले डबे उघडले आणि त्यातील चार वस्तुंपैकी कोणतीही घड्याळ नसेल तर WW असे लेबल ज्या डब्यावर असेल त्या डब्याच्या बाबतीत कोणते विधान सत्य असेल?

(1) कोणतीही वस्तू घड्याळ नसेल. (2) एक वस्तू घड्याळ असेल.

(3) एक वस्तू चेंडू असेल. (4) एक वस्तू पेन असेल.

There are five similar boxes, having labels, indicating the description of the items contained in them, as follows:

Items		**Labels**
Two Balls	-	BB
Two pens	-	PP
Two Watches	-	WW
One watch and one Ball	-	WB

One watch and one Pen - WP

Some one has changed the labels on all the boxes, such that, no box contains the items, as per the label on it. If the boxes with labels WB and PP are opened and no item is watch, then which statement will be true in case of the box, having label WW ?

(1) No item will be watch (2) One item will be watch
(3) One item will be ball (4) One item will be pen

72. **A, B, C, D, E, F आणि G एका कुटुंबाचे सदस्य आहेत, ज्यामध्ये चार वयस्कर असून तीन बालके आहेत, त्यापैकी दोन F आणि G मुली आहेत. A आणि D हे भाऊ असून A डॉक्टर आहे. E एक इंजिनियर असून दोन भावांपैकी एकासोबत विवाहबद्ध असून E ला दोन अपत्ये आहेत. B, D सोबत विवाहित आहे; आणि G त्यांचे अपत्य आहे. तर C कोण आहे?**

(1) A चा मुलगा (2) E ची मुलगी
(3) F चे वडील (4) G चा भाऊ

A, B, C, D, E, F and Gare the members of a family. Out of them, four are adults and three are children, of which two, F and G are girls. A and D are brothers and A is a Doctor. E is an Engineer and has married one of the two brothers. E has two children. B is married to D and G is their child. Then who is C ?

(1) Son of A (2) Daughter of E
(3) Father of F (4) Brother of G

73. **एक काम पूर्ण करायला कबीरला अक्षयपेक्षा 10 दिवस कमी लागतात. तर तेच काम करायला सत्यमला अक्षयपेक्षा 15 दिवस जास्त लागतात. जर कबीर आणि अक्षय दोघे मिळून हे काम 12 दिवसांत पूर्ण करत असतील तर अक्षय आणि सत्यमला हे काम पूर्ण करायला किती दिवस लागतील?**

(1) 10 दिवस (2) 25 दिवस
(3) 27 दिवस (4) 18 दिवस

Kabir requires 10 days less than Akshay to complete a certain task. Satyam takes 15 days more than Akshay to complete the same task. If Kabir and Akshay both take 12 days to complete the task together how many days will be required by Akshay and Satyam together to complete it?

(1) 10 days (2) 25 days
(3) 27 days (4) 18 days

74. **एका सुस्थापित उद्योजकाच्या पत्नीने प्रशासकीय अधिकारी म्हणून तुमच्याकडे दोन मुली असल्यामुळे छळ होत असल्याची तक्रार केली आहे. स्वतःच्या आईवडिलांची आर्थिक स्थिती चांगली नसल्याने ते तिला याबाबतीत मदत करु शकत नाहीत असेही तिने तुम्हाला सांगतिले आहे. तुम्ही काय कराल?**

(1) पत्नीचे समुपदेशन करुन तिला परिस्थितीशी सामना करण्यासाठी सक्षम कराल व परिणाम पाहण्यासाठी थांबाल.
(2) या जोडप्यासाठी समुपदेशन सत्रांची व्यवस्था कराल.
(3) तिला संबंधित विभागाकडे तक्रार नोंदविण्यास सांगाल.
(4) पत्नीला सामाजिक सेतुजालातून नवऱ्याचे वर्तन जाहीर करण्यास सांगाल.

You as an administrative authority have been approached by a house wife of a well-established entrepreneur complaining harassment for having two daughters. She also informs you that her parents are not financially well off to help her in this matter. You would :

(1) counsel wife to empower her to face the situation and wait for the result.
(2) arrange counselling sessions for the couple.
(3) ask her to lodge a complaint with concerned department.
(4) ask wife to make husband's behaviour public through social network.

75. **परिस्थिती : शासनाने राज्यातील ग्रामीण भागातील प्रत्येक कुटुंबाकडे स्वच्छतालय असावे यासाठी धोरण निश्चित केले आहे, कारण बहुतांशी रोगराई आणि साथरोग मनुष्यप्राण्याच्या विष्ठेत आढळून येणारे ई–कोली जंतू पाण्यात मिसळून ते दूषित झाल्याने होत असतात. या रोगांमुळे जीवितहानी, वाया जाणारे मनुष्यदिवस आणि रोजगार हानी तसेच औषधोपचारासाठी होणारा खर्च प्रचंड असतो. महिलांची होणारी कुचंबणा ही एक महत्त्वाची बाब आहेच. जीवनाचा अधिकार म्हणजे प्रतिष्ठेचे जगणे असे सर्वोच्च न्यायालयही म्हणते. त्याचप्रमाणे गावातील पर्यावरणही दूषित होते. वस्तुतः मनुष्यविष्ठा शास्त्रोक्त पद्धतीने हाताळल्यास तो सेंद्रिय खताचा एक महत्त्वाचा स्रोत आहे.**

असे असतांनाही आणि शौचालय न वापरण्याचे गंभीर परिणाम होत असूनही शौचालय असणाऱ्या राज्यातील ग्रामीण कुटुंबाची संख्या 60 टक्के आहे व या 60 टक्क्यापैकी 50 टक्के त्याचा प्रत्यक्ष वापर करतात. या अपयशाचे कारण जे सांगितले जाते ते असे की, शासनाचे शौचालय बांधकाम धोरण हे ''बांधकाम प्रणित'' असून त्यामध्ये शौचालयाचा वापर न केल्यामुळे होणाऱ्या गंभीर परिणामाबाबत जनमानसात जागृती

करणे वा त्यांना शिक्षित करणे याचा अभाव आहे. त्यामुळे प्रखर लोकशिक्षण अभियानाची आज नितांत आवश्यकता आहे असे वाटते.
प्रश्न – जर तुम्हाला अशा लोकजागृती अभियानाचा ढाचा तयार करण्यास सांगितले तर त्यामध्ये प्राधान्यक्रमानुसार आपण कोणते संदेश अतंर्भूत कराल?

(अ) शौचालयाच्या नियमित वापरामुळे उघड्यावर शौचास बसण्यामुळे **आरोग्यावरील** होणारे घातक परिणाम कमी होतील.

(ब) गावातील स्वच्छ **वातावरण** टिकवून ठेवता येईल.

(क) मानवी प्रतिष्ठा, विशेषतः महिलांची प्रतिष्ठा राखता येईल.

(ड) कृषी उत्पादकता व अर्थव्यवस्थेला उभारी मिळेल.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (अ), (ब), (क), (ड) (2) (अ), (क), (ब), (ड)

(3) (ब), (क), (अ), (ड) (4) (ड), (ब), (क), (अ)

Situation : Government has formulated a policy to ensure that each family in rural area of the State should have a toilet as most of the diseases and epidemics are caused due to e-coli found in human excreta carried through the use of contaminated water. The loss of human life, mandays wasted and the loss of wages due to these ailments and expenditure required to be incurred on the treatment is enormous. The embarrassment to the female population is another factor, so also the village environmental pollution caused. The Supreme Court interpreted Right to life means life with dignity. In fact, human excreta, if treated scientifically, is a rich source of organic manure. In spite of these provisions and severe consequences the percentage of rural families having toilets is only 60% and out of these, who are actually using the toilets is only 50%. The failure is ascribed to the fact that toilet policy is "Construction oriented" and the element of educating and sensitizing the people as to the adverse effects of the non use of toilets is squarely missing. It is felt that a strong public education campaign is the need of the time,
Question : If you are assigned a role of preparing a public awareness campaign, which of the following elements you would incorporate in order of priority in the design of the campaign :

(a) Regular use of toilet reduces health hazards of open defecation

(b) Maintaining the ambience of the village

(c) Maintaining the dignity of the human being, particularly women folk

(d) Boost to farm productivity and economy

Answer options :

(1) (a), (b), (c), (d) (2) (a), (c), (b), (d)

(3) (b), (c), (a), (d) (4) (d), (b), (c), (a)

76. **शासन प्रतिनिधी व समिती सदस्य म्हणून दोन वर्षांची सरकारी शिष्यवृत्ती देण्यासाठी तरुण कलाकारांची निवड करण्याची जबाबदारी तुमच्यावर आहे. बरेच प्रस्थ असलेला एक मान्यवर कलाकारही तज्ज्ञ म्हणून या समितीचा सदस्य आहे. या प्रतिष्ठेच्या शिष्यवृत्तीसाठीची मर्यादित यादी अभ्यासताना समितीच्या दुसऱ्या एका सदस्याने तुमच्या लक्षात आणून दिले की अनेक कलाकार हे या मान्यवर कलाकाराच्या संस्थेतील आहेत वा त्याच्या माजी विद्यार्थ्यांच्या संस्थांतील आहेत. तुम्ही काय कराल?**

(1) कलाकाराशी बोलाल व अंतिम निवड भेदभावरहित होण्यासाठी त्यांना निवडीचे निकष जाहीर करण्याची विनंती कराल.

(2) या वर्षीच्या शिष्यवृत्ती मिळालेल्यांबाबत गप्प रहाल व नंतर या व्यक्तीची गैरकृत्ये जाहीर कराल.

(3) समिती तत्काळ रद्द ठरवून तिचे काम थांबवून नव्या समितीची रचना कराल.

(4) सध्याच्या समितीच्या सर्व सदस्यांना मर्यादित यादी करण्यासाठी वापरलेल्या मूळ यादीच्या पुनर्विचार करुन, भेदभाव होणार नाही अशी काळजी घेऊन, नवी मर्यादित यादी विकसित करण्याची विनंती कराल.

You are a government representative and a member of a committee that has been given responsibility of selecting young artists for awarding two year government scholarships. An influential artist of high reputation is also a member on this committee as an expert. After studying the shortlisted artists, for this prestigious state scholarship, another member brought to your notice that many artists are from the institute that is managed by this reputed artist or institutes that are managed by his past students. You would :

(1) talk to the artist and request him to make selection criteria public for avoiding biased selection.

(2) maintain silence with respect to selection of awardees of this year and then publish the misdeeds of this person.

(3) halt the work of the committee by dissolving it immediately and form a new committee.

(4) request all the members of the present committee to go through the original list again and with unbiased approach freshly shortlist the candidates.

77. **तुम्ही जातीयदृष्ट्या संवेदनशील भागाचे प्रशासकीय प्रमुख आहात. दोन वेगवेगळ्या जातीच्या प्रमुख व्यक्ती प्रक्षोभक भाषणे देऊन आपापल्या**

जातीतील लोकांमध्ये असंतोष पसरवत आहेत. अशा वेळी तुम्ही:

(1) दोन्ही जातीय प्रमुखांना अटक करण्याचे तत्काळ आदेश द्याल.

(2) दोन्ही जातीय प्रमुखांना बोलावून त्यांच्यामध्ये शांततेची बोलणी सुरू कराल.

(3) दोन्ही जातीय प्रमुखांना वेगवेगळे बोलावून त्यांना विनयपूर्वक शब्दांत समजवाल.

(4) हे प्रकरण वरिष्ठांकडे पाठवून पुढील आदेशाची वाट बघाल.

As an administrative incharge of a communally sensitive area, you are faced with a situation where the religious heads of both the communities have given inflammatory speeches thereby inciting violence amongst their respective communities. You would :

(1) immediately order the arrest of the two religious heads.

(2) call both the communal heads together and try to broach a peace deal.

(3) call both the heads individually and do some "humble talking" with them to explain the situation.

(4) report the matter to your superior and wait for appropriate instruction.

78. **परिस्थिती : 1973 सालचा भीषण दुष्काळ आणि वर्ष 2012–13 मध्ये जाणवत असलेला दुष्काळ यामध्ये एक मूलभूत फरक असा की, 1973 सालच्या दुष्काळात अन्नधान्यांची टंचाई मोठ्या प्रमाणावर होती तर 2012–13 मध्ये पाण्याची तीव्र टंचाई जाणवत आहे. हजारो खेड्यांना योग्य प्रतीचे सोडाच, परंतु किमान आवश्यक तेवढे पिण्याचे पाणी सुद्धा उपलब्ध नाही. बरीच रब्बी पिके जमिनीत ओलावा नसल्याने पेरताच आलेली नाहीत. जेथे थोडे बहुत पाणी उपलब्ध आहे तेथेही नायट्रेड, फ्लोराईड सारख्या रासायनिक प्रदूषणामुळे ते पिण्यास वापरल्यास त्यातून आरोग्याचे गंभीर प्रश्न निर्माण होतील. मान्सून सुरू होईपर्यंत कसेही करुन मानवी जीवन वाचविणे हीच मुख्य काळजी आहे.**

प्रश्न : अशा परिस्थितीत ही तातडीची परिस्थिती हाताळण्याची जबाबदारी आपणावर आल्यास खालीलपैकी कुठली उपाययोजना आपण प्राधान्याने अमलात आणाल?

(अ) सर्व सार्वजनिक आणि खाजगी पाणीसाठे फक्त पिण्याकरिता राखून ठेवणे.

(ब) शेतकऱ्यांच्या रब्बीचे पिक वाया जावून त्यांचे उत्पन्न बुडू नये, तसेच पिण्याच्या पाण्याची गरज सुद्धा भागविली जावी म्हणून उपलब्ध पाणी या दोन्ही बाबींसाठी 50–50 टक्के वाटप नियोजन करणे.

(क) गरीब शेतकऱ्यांचे उत्पादनाचे एकमेव स्रोत संपुष्टात येणार असल्याने आणि त्याचे गंभीर आर्थिक परिणाम पाहता अन्न उत्पादनाला प्राधान्य देवून प्रथम आवश्यक तेवढे पाणी शेतीकरिता राखीव करणे.

(ड) पाण्याचे दुर्भिक्ष लक्षात घेऊन आणि दुसरा कोणताही पर्याय नसल्याने रासायनिक प्रदूषित पाणी सुद्धा त्यामुळे होणारे आरोग्यावरील दुष्परिणाम विचारात घेऊनही, मान्सून सुरू होईपर्यंत वापरण्याला प्रोत्साहन देणे, कारण मानवी जीव किमान टिकल्यास अशा रोगावर कालांतराने यथायोग्य उपचार करता येईल.

पर्यायी उत्तरे :

(1) (ड) (2) (ब)

(3) (अ) (4) (क)

Situation : One major difference between the severe drought faced by the State in the year 1973 vis-à-vis year 2012-13 is, where as there was a food scarcity in 1973, the year 2012-13 reflects acute water scarcity. Thousands of villages do not have even adequate quantity, forget appropriate quality drinking water. Most Rabi crops could not simply be sown as the moisture in the soil is completely dried away. The chemical contamination like Nitrate, Fluoride is causing a grave concern even where water is available, which if consumed would lead to grave health hazards. Human survival till onset of the monsoon is the major concern.

Question : Under such circumstances if you are entrusted with a responsibility to tackle the situation, which of the following options would you resort to, on priority to manage the immediate crisis.

(a) Reserving all public and private water sources exclusively for drinking water purposes.

(b) To strike a balance between farmers losing their income of Rabi Crops and also to ensure acute drinking water needs, 50-50 distribution plan for crop survival and drinking water.

(c) As the poor farmers will be losing their only income source which may have severe economic consequences, crop production will be given priority and most of the water will be reserved for the agriculture purposes.

(d) Even taking the risk of diseases people will be motivated to use chemically contaminated water for survival till onset of monsoon to save human life there being no alternative as diseases can be cured in due course.

Answer options :

(1) (d) (2) (b)
(3) (a) (4) (c)

79. **तुमच्या मित्राने त्याचे दुकान एका दुकानदाराला भाड्याने दिले आणि त्या दुकानदाराने मागील एक वर्षापासून भाडे दिलेले नाही व आता तो दुकान रिकमेही करण्यास नकार देत आहे. दुकानदाराने तुमच्या मित्रास दुकान विकत देण्याची मागणी केली आहे परंतु दुकानदाराची खरेदी किंमत बाजारभावाच्या 50% आहे. दुकानदाराने त्याच्या ओळखीचा वापर करून पोलिसाकडे जाऊ नये म्हणून तुमच्या मित्राला धमकावले आहे. अशा परिस्थितीत तुम्ही एक पोलीस अधिकारी म्हणून कोणता सल्ला द्याल?**

(1) पोलिसांकडे दुकानदाराच्या विरोधात तक्रार नोंदविणे.
(2) दुकानदाराने सुचविलेल्या खरेदी किमतीत वाढ करावयास सांगणे.
(3) तुमच्या अधिकाराचा वापर करुन दुकानदारास धमकी द्याल.
(4) तिसऱ्या व्यक्तीला दुकान विकण्याचा प्रयत्न करावा जेथे किंमत बाजारभावापेक्षा थोडी कमी परंतु दुकानदाराच्या खरेदी किमतीपेक्षा अधिक आहे.

Your friend has rented his shop to a shopkeeper and shopkeeper has not paid his rent for the last one year and now refuses to vacate his shop. Shopkeeper has offered to purchase that shop from him but only at 50% of the present market value. Shopkeeper uses his contacts and has threatened him of dire consequences if he lodges a police complaint. What kind of advice would you give to your friend as a police officer ?

(1) Lodge a complaint against the shopkeeper with the police.
(2) Negotiate with the shopkeeper for a higher price and sell it.
(3) Use your power for threatening the shopkeeper.
(4) Try to sell the shop to a 3rd party at a price slightly less than the market price but higher than the offer of the shopkeeper.

80. **तुम्ही लोकसेवा आयोगाच्या मुलाखतीसाठी जात आहात. रस्त्यात झालेल्या अपघातात काही माणसे अडकलेली तुम्हाला दिसतात. अशावेळी तुम्ही काय कराल?**

(1) तुम्ही अपघाताकडे लक्ष न देता मुलाखतीच्या ठिकाणी पोहोचाल.
(2) हॉस्पिटल आणि पोलीस स्टेशनला अपघाताबाबत टेलिफोनवरुन माहिती द्याल.
(3) पोलीस व ॲम्ब्युलन्सची मदत मागवाल व ती येईपर्यंत तिथे थांबाल.
(4) पोलीस व ॲम्ब्युलन्सला मदत करावयास सांगून अपघातात अडकलेल्या स्थानिकांना सोडवाल.

Suppose you are going for Public Service Commission's Interview. On the road you see an accident in which few men are stuck in. What will you do?

(1) You will not pay attention to the accident and reach the Interview destination.
(2) You will inform nearby Hospital and Police station telephonically regarding the accident.
(3) You will call Police and Ambulance for help and wait till the help reaches.
(4) You will ask local people to help police and ambulance in the rescue of people stuck in the accident.

●●●

सीसॅट पेपर II – 2013

उत्तरतालिका

1 - a	2 - c	3 - d	4 - c	5 - c	6 - a	7 - b	8 - a	9 - b	10 - c
11 - d	12 - d	13 - a	14 - c	15 - a	16 - b	17 - a	18 - d	19 - c	20 - d
21 - a	22 - d	23 - a	24 - c	25 - c	26 - b	27 - a	28 - b	29 - d	30 - d
31 - d	32 - d	33 - cancel	34 - c	35 - d	36 - b	37 - b	38 - c	39 - d	40 - d
41 - d	42 - c	43 - c	44 - d	45 - d	46 - c	47 - c	48 - c	49 - c	50 - d
51 - b	52 - c	53 - d	54 - b	55 - c	56 - c	57 - a	58 - a	59 - d	60 - d
61 - a	62 - c	63 - d	64 - a	65 - d	66 - c	67 - b	68 - d	69 - c	70 - a
71 - b	72 - a	73 - d	74 - b	75 - a	76 - d	77 - b	78 - a	79 - a	80 - c